

• VI. ÉVFOLYAM •
1916

FEBRUÁR
MEGJELENIK
MINDEN HÓ-
ELSEJÉN.

ULT ESIOVO

• ZSIDÓ IRODALMI MŰVÉSZETI TÁR •
• SADALMI ÉS KRITIKAI FOLYÓIRAT •
• AZ OMKE KULTURBIZOTTSÁGA KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL SZERKESTTI

• DR. PATAI JÓZSEF

RABBI LÖW-DENKMAL IN PRAG
(VON PROF. LADISLAUS SALOUN)

RABBI LÖW SZOBRA PRÁGABAN
(PROF. L. SALOUN MŰVE)

A Mult és Jövő 1916 februári műmelléklete

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

MULT ÉS JÖVŐ

ZSIDÓ · IRODALMI, MŰVÉSZETI, TÁR-
SADALMI · ÉS · KRITIKAI · FOLYÓIRAT.

Az O. M. I. K. E. kulturbizottsá-
gának közreműködésével szerkeszti

DR. PATAI JÓZSEF

Megjelenik minden hó elsején
Szerkesztőség és kiadóhivatal:
Budapest, VI. ker., Podmaniczky-
utca 6. szám. Telefonszám 146-92.
Előfizetési ára az O. M. I. K. E. párt-
fogó tagdíjjal együtt egész évre:
20 korona, díszkiadásban 30 korona.
Egyes szám ára: 2 és 3 korona.

VI. ÉVF., 1916 FEBRUÁR

DR. HEVESI SIMON: A MAGYAR ZSIDÓSÁG

Szeretik leszólni. Sőt zsidó részről is előszeretettel élnek lekicsinyléssel a magyar zsidósággal szemben, amint az legutóbb is nem egyszer megtörtént az osztrák zsidó és az osztrák-galíciai zsidó felekezeti sajtóban és egyéb publikációkban. Mintha megkövetelnék, hogy a magyar zsidóság behódoljon a külföldi zsidóságnak és magát szellemileg teljesen alárendelje. Pedig világos, hogy amit ott értéknak ismernek fel, azt mi esetleg magunkra alkalmazhatónak nem tarthatjuk, amínthogy a magyar zsidóságnak is nem minden értéktermelése exportálható külföldi testvéreink számára.

A zsidóság mindenütt, ahol szellemi és erkölcsi értékeket talált, igyekezett azokat elsajátítani és önmagába beolvasztani. Ez nagy szellemi és erkölcsi miliőhatást teremtett, mely még intenzívebb, mint az anyagi és földrajzi miliőhatások komplexuma. Ez a körülmény különböző egyedi jellegeket fejlesztett ki, az egyes országok zsidóságának saját szint és lelki alkatot kölcsönözve. Más az orosz zsidó, a román zsidó, az osztrák zsidó, a jemeni zsidó, a boccharai zsidó láthatára, kívánsága, lelki világa; az egyformára gyúrás ellenkezik a történeti lehetőséggel és a zsidóságnak a szabad kibontakozást kedvezően előmozdító liberális szellemével.

Ha tehát vannak és jogosan vannak különböző lelki típusok, áramlatok és fölfogások a zsidóságban különböző országok és égajlak szerint, de sőt vannak ilyen elágazások és elütések, sőt mer-
rev ellentétek egyazon országban, legyen szabad e különböző formációk gazdag sorozatán gondolatban végigszaladva, azt a belső meggyőződésemet konstatálnom és szóval kimondanom, hogy én a művelt magyar zsidóságot nagyon értékes elemnek találom. A magyar zsidó magyarrá lett nyelvében és életében, de hazafiassága és magyarsága nem akadályozhatja meg abban, hogy

hit- és vérbeli testvéreinek sorsát szíven viselje széles e világon és meghozza áldozatait ahol kell, sem abban, hogy a hitbeli lelki közösséget fenn-tartsa és megőrizze. De annyi jog az egyéniség-hez illeti a magyar zsidóságot, hogy ne legyen kénytelen idegen képleteket magára ráerősza-koltatni, hanem megőrizhesse a maga karakterét. A magyar zsidóság elég gazdag tehetségekben és kvalitásokban ahhoz, hogy önmagából merit-hessen, hogy önálló legyen és nem tanítvány, és ha másnak nem, de önmagának legyen mestere és ura, aki irányának és elhatározásainak, törek-véseinek és cselekedeteinek maga a bírása és kívülről jövő gáncsnak vagy dicséretnek a hatá-sától teljesen független.

Én a magyar zsidóságot öntudatosságában, képességeiben, az egyetemes zsidó vallási hivatás szolgálatára való alkalmatosságában és magyar karakterében igen értékes elemnek tartom. A zsidó tudomány legnagyobb, világhírű képviselői a mi véreink voltak, mi adjuk a külföld zsidóságának, a külföldi zsidó hitközségeknek a legkívá-lóbb papokat, magyar zsidó származású tudó-sok kimagasló jelentőségre tettek szert a külső országok tudományos centrumain; nálunk van még zsidó tudás, nálunk van még és még fej-leszthető a vallásos élet, az anyagi erőkhöz mér-ten van még áldozatkészség és nincs olyan üdvös mozgalom, vonatkozzék az bár a magunk belső színvonalának emelésére, vagy hittestvéreink hely-zetének javítására, mely buzgó támogatókra ne találna közöttünk. Igazságtalan volt az a vád is, hogy Magyarországon a galíciai menekülők nem találtak volna hittestvéri támogatásra; bizonyság a sok áldozat, melyet egyesek és hitközségek, férfiak és nők hoztak és az a körülmény, hogy szívesebben maradtak otthonukból kiforgatott vé-reink nálunk, semmint követték volna másfelé a hívó szöveget; jelszavuk most is a zsoltárigé: „itt maradok, mert ide kíváncszom“. A magyar

zsidóság szellemi élete is szép lendületet mutat. Vannak kiváló zsidó íróink, költőink, akiknek műveit idegen nyelvekre is lefordítják. Sőt vannak kiváló héber íróink és költőink is, a régi klasszikus és a mai modern héber költészettel pedig sehol sem foglalkoztak annyit mint nálunk. A zsidó lélek poézisét a mi művészeinknél szebben sehol sem juttatták kifejezésre. A magyar zsidó kultúra bátran felveheti a versenyt bármelyik külföldi zsidóság kultúrájával. A mi felekezeti lapjaink és folyóirataink a legnívósabbak, sőt egynémelyike messze túlszárnyal minden külföldit. Irodalmi, közművelődési intézményeink előadásai, kiadványai magas színvonalon állanak és a hittestvérek áldozatkészsége a kulturális, vallási, zsidó közügyi törekvések iránt a háborús idők megnehezített életviszonyai között sem csökkent. Kétségtelenül díszére válik a magyar zsidóságnak az a sok szép alkotás, melyet az utolsó évtizedben létrehozott és melyek a háborús idők által támasztott fokozott követelésekhez a nem csökkenő áldozatkészség folytán szerencsésen tudtak alkalmazkodni.

Nem akarjuk azonban mindezzel azt mondani, hogy a magyar zsidóság nem hagy fenn semmi kívánnivalót, hogy minden követelménynek máris teljesen megfelel. Itt is különböző elemek és fel-

fogások ütköznek össze, itt is sok a reparálni való, amínthogy a külföldi állapotokat is csak a távolság szépíti meg a rövidlátó szem előtt. De azt az egyet kiemeljük, hogy a magyar zsidóságban megvannak a jó kvalítások és megvan a hajlandóság minden jóra. A háború után új világtörténelmi helyzet kialakulása várható, melyben a magyar zsidóságnak szerepe minden valószínűség szerint nemcsak kulturális és nemzetgazdaságtani téren, hanem az egyetemes zsidóság ügyeinek előbbrevitelében is megnagyobbodik. Igazán hivatott vezetők behatása mellett még sokat várhatunk és remélhetünk a magyar zsidóságtól a vallásos élet fejlesztésében, a zsidó tudomány és irodalom föllendítése körül és a zsidó közszellem megerősítésében. Ennélfogva gyermekesnek és elhamarkodottnak találjuk, ha magyar származású zsidók is igyekeznek a leghangosabban szidalmazni a külföld előtt a magyar zsidóságot, mely erre nem szolgált reá. A magyar zsidóság érett judíciummal áll föladatai előtt, és ha vezetői, papjai, előljárói, szellemi zászlóvivői, írói és tudósai, közéleti alakjai és választottjai üdvös és helyes célok szolgálatában fogják őket munkára és áldozathozatalra buzdítani: a magyar zsidóság a maga teljes értékességével fogja helyét mindenkor megállani.

Auszug der Juden aus Prag 1745.

A zsidók kiűzése Prágából 1745. (Egykorú rézmetszet)

DR. HEINRICH BRODY (PRAG): A NAGY RABBI LÖW SZOBRA

szobrot emeltek neki űk.

Kőből véste ki Ladislaus Salounnak, a cseh művésznek a keze és a műértők ítélete szerint kiváló alkotás. A főalak, mely a nagy rabbit ábrázolja, egy eszményi férfiút mutat be. De az-e valóban? — A mellékalak: Egy fiatal leány, rabbi Löw unokája, egy rózsát nyújtva át nagyatyjának — a halál, a monda szerint, egy rózsza alakjába suhant, hogy a kabbalistát, ki oly soká ki tudta vonni magát az ő hatalma alól, végül mégis elérhesse. A szobor ezt a jelenetet rögzíti meg.

És a rabbi lábai előtt egy kutya kuporodik meg, merev nézéssel, összehúzóda; ez — így világosít fel Grotte műtörténész, — a lealázott, megostorozott és ezért kétszerte éber gettózsídoságnak a szimboluma.

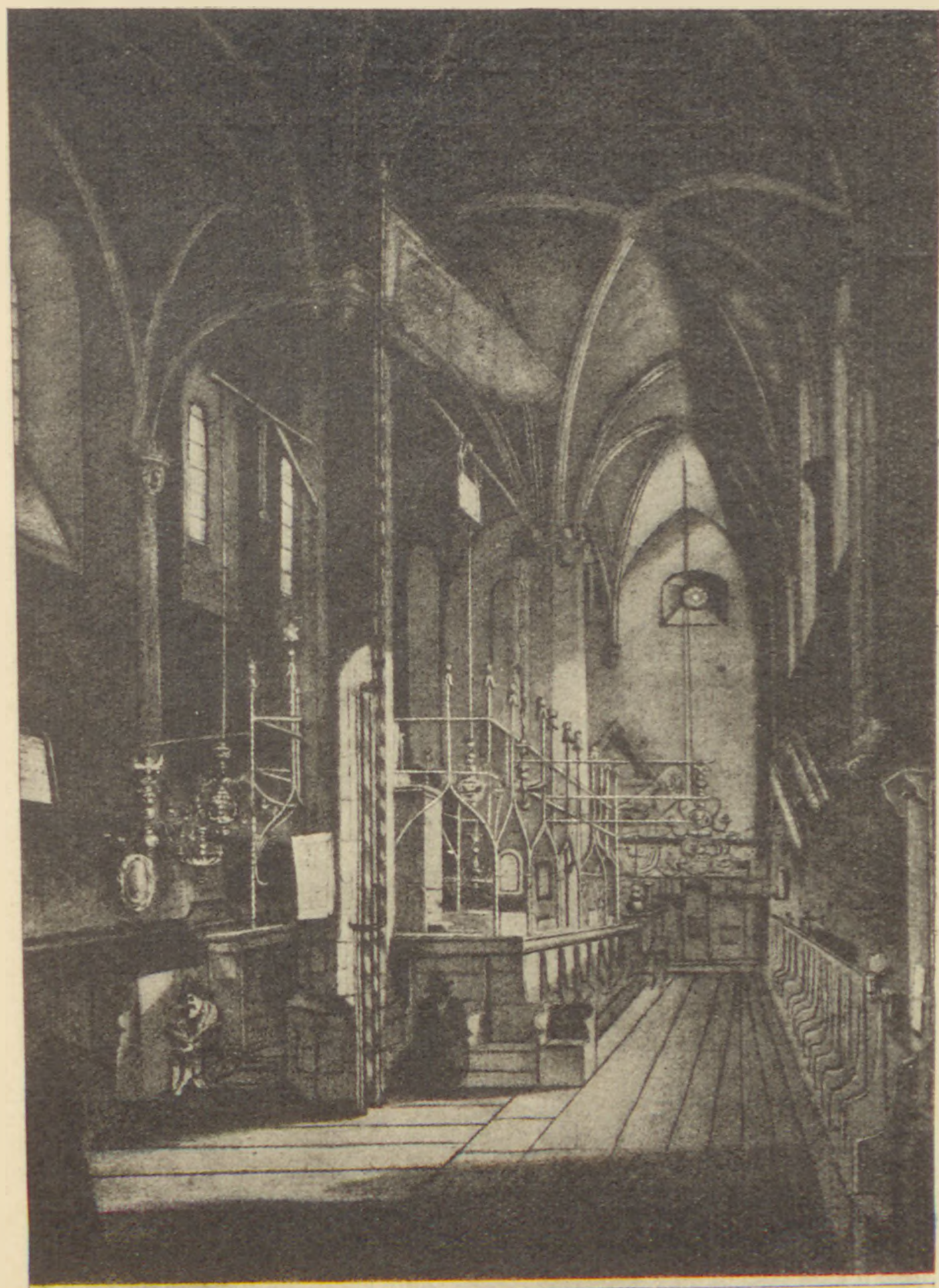
A gettózsídoság, amely eltűrte a lealázást és a megostorozást, a művésszel szemben is védtelen, aki őt zseniális ötletével kutya alakjában szimbolizálta. És mégsem harapott bele senkibe, noha sokan belé haraptak...

De mint vagyunk a nagy rabbi Löw szobrával?

*

Előbb, mint űk gondoltak reá, állított ő marandó emléket önmagának.

A klauz-zsinagóga, eredetileg az ő alapítása, és a Chevra-Kadisa, melynek alapszabályokat és velük együtt életerőt és örök fenmaradást adott, oly mellékalakok, melyek nem tűrik a mellőzést. A főalak kontúrjai tizenhat műből rajzolódnak elő, különböző tartalommal és különböző terjedellel. Egy nagy férfiúnak bölcs gondolkodása, mély tudományossága, nemes jellege, erős akarata, szent törekvése csendül ki belőlük; a lélek nemeségét lehellik magukból, megingathatatlan hithűséget, belső jámborságot, tiszta erkölcsöt, enyhet és szigort, csudálatos elvegyülésben. Majd a nyugodtíteletű gondolkodó jut bennük szóhoz, majd az értelemkereső és finomérzékű magyarázó; majd Izrael történetének filozófiailag iskolázott szemlélője szólal meg, majd a mélyérzelmű és dűbörgő erejű prédikátor; majd a szigorúan és komolyan mérlegelő törvényhozó, majd az ötletes és bőfantáziájú homiletikus; majd a vallásos rendeletek és a talmudi irodalom férfias és erőteljes védelmezője tűnik elő, majd a céltudatos gyermeknevelésnek és népoktatásnak tántoríthatatlan képviselője. És a zsidó bölcs az általános műveltség és a profán tudományok különböző, fontos ágaiban is járatosnak bizonyul, filozófiában, matematikában és csillagászatban. És a spekulatív kabbalát is művelte, mely rokon a vallásfilozófiával; de mit sem tudott a gyakorlati kabbaláról, mely agyagkészítményekbe az élet fuvalmát akarja belehelyezni.

DIE ALTNEUSCHULE IN PRAG.
Jehuda Halevi's Monument in the Altneuschule in Prague.

A prágai Altneuzsinagóga belseje. (J. Manes festménye után.)
(Metszet a Magyar Zsidó Múzeum gyűjteményéből)

Foglaljuk egybe: A szobor, melyet a nagy rabbi Löw emelt önmagának, egy eszményi alakot ábrázol, tele élettél, tele tetterővel. És a szobor, melyet űk emeltek neki? Mindebből mit sem mutat. Egy misztikus mondát örökit meg csupán, a halál próbálkozását, hogy egy halhatatlan mellé közel férközzék.

„A nagy jámboroknak nem kell emlékeket emelni; hallhatatlan műveik örök időkre megtartják emlékezetüket!” (Sekalim fol. 7. a.)

ÓH HIÚSÁGOK HIÚSÁGA

— JEHUDA HALÉVI —

Óh hiúságok hiúsága
Mi szép világunk, életünk,
Örök készülés, ruhaváltás,
Öltözködünk és vetkezünk.
Olykor felöltünk díszpalástot
És járunk ünnepelve,
Aztán kapunk halottas inget
És elrohadunk benne.

(Patai ford.)

HUGO SALUS (PRAG): PRÁGAI GETTÓDALOKBÓL

ESZTERKÉM, TESTVÉRKÉM . . .

Figyelj csak Eszterkém, mi történt velem . . .
— Gettó kapuját én átlépni nem merem —
Anya mondta sokszor . . . de hiába mán,
Megösmertek, gyaláztak és csúfolkodtak rám.
Ruhám elszaggatták, hajamat cibálták,
Az utca göröngyét utánam dobálták
Eszterkém!
Eszterkém, testvérkém, itt történt, itt éppen,
Erre jött a lovag, díszes köntösében,
Pajzs volt az oldalán és kereszt a mellén,
A kapuig kísért, odasimult mellém,
Eszterkém.
Eszterkém, nem tudom, nem tudom, mit tegyek?
De én . . . de én . . . egyszer oda még elmegyek.
Ha megrugdosnak, óh én azt meg sem érzem,
De a szép lovagot mégegyszer megnézem.
Aztán azt se bánom, hogyha agyontépnek.
Csak anyának — hallod? — ne árulj el kérlek,
Eszter, erre kérlek.

Fordította: *Gedő Lipót.*

SZULAMIT.

Hatalmas úr, király vagyok,
Salamon, a nagy király.
Osztom a jót, osztom a bajt
És hegy és völgy és part és tenger
És szigetek és tenger ember
Egy intésemre fejet hajt.
A nevem: bölcs fejedelem,
De boldogságom nem lelem.
És hegy és völgy, a part és tenger
Mind-mind enyém, de mégis, mégis
Nem érdekel már semmi engem,
Enyém a föld és tán az ég is
Csak két halom nem az enyém.
Két hófehér hamvas halom,
Ha ezt enyémnek mondhatom,
Úgy hegy és völgy és part és tenger
És szigetek és tenger ember
El veletek! Odaadom.
Odaadom a tenger-kincsem
Mind amim van — csak azt mi nincsen,
Csak azt hagyjátok meg nekem
En vagyok minden hatalom,
Csak enyém légy te két halom.

Fordította: *Emődí Imre.*

MAX BROD (PRAG): RABBI LÖW

— A „Tycho Brahe's Weg zu Gott“ című regényből —

tycho¹ figyelme ebben a pillanatban három különös alakra terelődött, akik a császár belső fogadóhelyiségéből jöttek. Zsidók voltak, amennyire hosszú, síma ruhájukról és széleskarimájú sárga kalapjukról látni lehetett: Rabbi Löw ben Becalél és két kísé-
rője, akik éppen az imént részesültek a király elé való kegyes meghívás hallatlan kitüntetésében. Tycho már első prágai tartózkodása alatt eléggé elfogulatlan volt, hogy a prágai hitközség tudós rabbiját lakásán felkeresse, nem restellte most sem, hogy a gyorsan elhaladó öregnek, aki nyilván a hirtelen támadt csönd és a jelenlevők kifejezett megvető pillantásai elől lehetőleg gyorsan menekülni akart, szívesen elébe ne menjen, kezét meg ne ragadja és általános bámulat közben az előcsarnokba ne vezesse, mialatt így szólt: „Remélem, hogy a császár öfelsége kegyesen fogadta és gratulálok önt.“

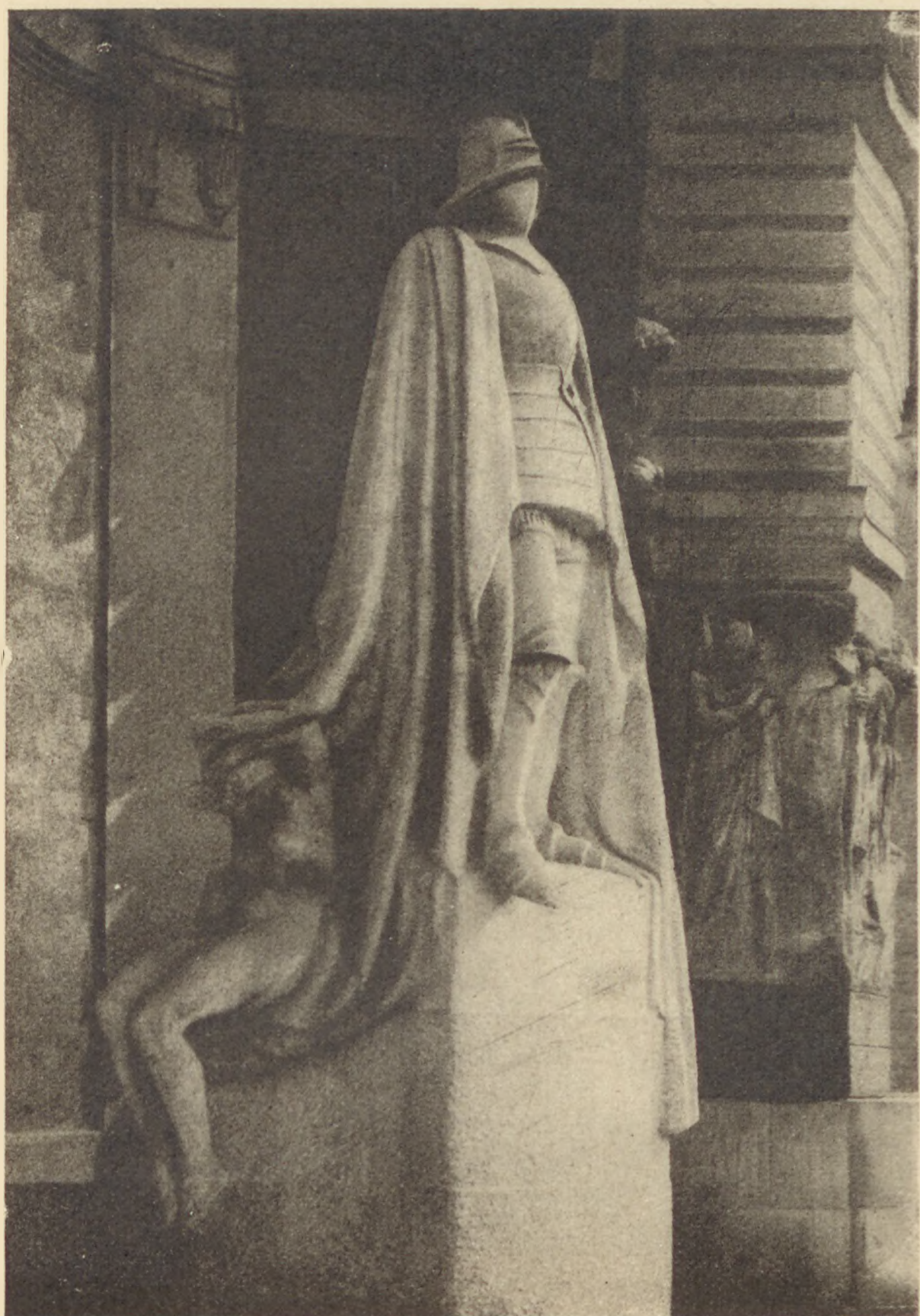
A rabbi körülnézett és fellelegzett, nem látva már az udvaroncokat. Arcának foltos pirossága elárulta, hogy az imént fontos események történtek vele és amint nagy emberekhez illik, egyáltalán nem igyekezett, hogy izgalmát eltitkolja, úgy hogy hosszú, fehér szakállának és barna szemeinek csendes méltósága élénk ellentétben állt gyors beszédmodorával. Elmondta, hogy Bertier herceg, a császár bizalmasa, nagyon barátságosan fogadta őt és egy terembe vezette, ahol feltűnően emelt hangon bizonyos kabbalisztikus módszerekről intézett hozzá kérdéseket. Az emelt hangnak is megvolt a jó oka, — a császár a függöny mögé rejtőzve ült és a tárgyalást kihallgatta. Végül a függöny hirtelen szétnyílt, a császár előlépett, színről színre néhány kérdést intézett hozzá és megint a függöny mögé húzódott vissza.

— „És ez volt minden?“ szólt Tycho, miközben nem tudta elrejtteni mosolyát.

A rabbi a mosolyra egy szomorú fejbőlintással felelt: „Én értem önöket, Brahe úr, nem szükséges a dolog felett sok szót vesztegetnünk, önök nem látnak ez ügyben aprócska jóindulatnál többet. Én azonban köszönöm a mindenhatónak, áldassék az ő neve, hogy egy nagy úr a földi hatalmasok közül, évszázadok óta először, tanításainkat kutatja. Vajha javára válnék ez az én elnyomott népemnek, amint, írva van: „Az Úr szava Ciónból fog megint hallatni és a tanítás Jeruzsálemből.“

Tycho bámulva figyelte az embert, akinek a nép a megtisztelő „Szerény“ jelzőt adta, de egyben „a nagy rabbi Löw“ nevet is. És most megértette ezt az összefüggést és minthogy felzaklatott lelke mindent magára igyekezett vonatkoztatni, ebben

¹ Tycho Brahe híres csillagász volt Prágában, II. Rudolf császár udvarában, a XVI. század végén.

L. Saloun (Prag). A vaslovag. Rabbi Löw szobrának pendantja
L. Saloun. Der eiserne Ritter. Pendant des Rabbi Löw-Denkmaals

a zsidóban hirtelenül az erő és a büszkeség nemes példáját látta. Mily természetes hévvel igényelte a rabbi az ő lenézett népének a tanítói tisztet, az egész emberiség előtt! Tycho ezt természetesen némileg túlzottnak találta, mégis többet szeretett volna tudni erről. Ebben a pillanatban újlag sajnálta, hogy a zsidó szokásokról és régiségekről oly keveset tudott, noha már több ízben érintkezett zsidókkal és mindig érdeklődött e különös nép iránt. Elkapta hát az öregnek utolsó szavait és kérdezte: „Elnyomva? Ugyan ki nyomja el oly nagyon az Önök népét?”

„Mások ezt nem tudják egykönnyen átérezni“, válaszolta rabbi Löw. „A történelem ércablájára nem karcolódnak fel különös-mélyen a mi megpróbáltatásaink, ezért könnyen el is mosódnak. De mi nem tudjuk elfeledni, amit a mi vén közösségünk átszenvedett, Prága, melyet így is neveznek „Anyá Izraelben.“ Évről évre átzokogjuk, engesztelés napján, a tudós *Avigdor Kará*-nak, a rabbiságban elődömnek, gyászdalát, — az ő érdemei segítsenek meg minket ezen a világon és a túlvilágon! És min könnyezik ő? Azon, hogy a csöcselék betódult a zsidóvárosba, „baltákkal és szekercékkel felfegyverkezve mintha erdőt dönteni mennének,“ amint a gyászdal mondja. És lentebb zokogja: „A hívek a templomba gyülekeztek,

L. Saloun (Prag). Rabbi Löw szobra a prágai új városházán
L. Saloun. Denkmal des Hohen Rabbi Löw am neuen Rathaus in Prag

családjukkal és cselédeikkel és kard által és tűz által veszttek el, a szent helyen.“ És még olvassuk: „Siratjuk a jámbor rabbi halálát és testvéreét és egyetlen fiát, nagyobb bölcs és nagyobb tudós nem támad nála, dísz és fény a sírba szálltak véle! Hogy a biztos gyalázatot elkerülje, bátor lélekkel a halált választotta ez a nagy tanító, népe oszlopa, a halált családjának és önmagának.“

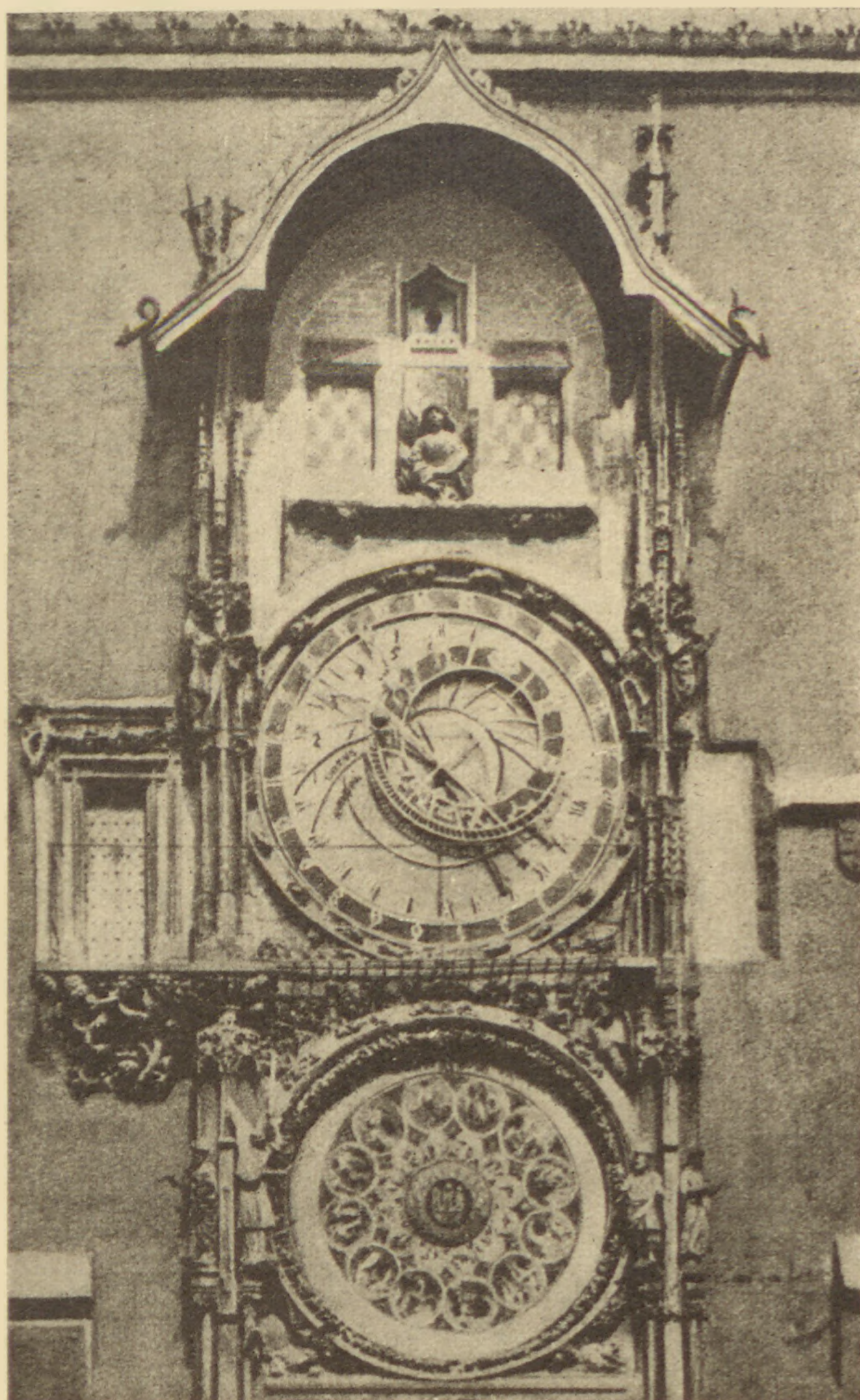
Tycho kíváncsian figyelt. És valóban most a zsidók népe, hazátlanul és bolyongva mint ő, egyre megtámadtatva mint ő, tanításában félreértve mint ő és mégis szorosán kitartva mellette, kirabolva és megsebezve mint ő, a balsíkereknél ez a népe saját élete szimbolumaként tűnt fel neki. Emlékezett, hogy már valamikor egyszer, Ahasvérussal, az örök zsidóval, hasonlította össze magát. De ma meg kell oldódnia a találynak, úgy érezte, ez a rabbi fel fogja fedni előtte sorsa gyökereit, balsíkerű nekilendüléseinek okát, meg fogja magyarázni fájdalmait, szenvedéseit, a veszélyeket, belsőket és külsőket, melyeket új tanítása miatt szenvedett és hevesen felkiáltott: „De mondja ön, hogyan lehet ennyi szenvedést elviselni? Mint lehet mindezt kitartani? És mindezt egy semmiségért, egy pár kusza betűért?”

„Nem az a kérdés, hogy mi hogyan bírjuk ki,“ szólt lágy hangon az öreg és hangja a beszélgetés

alatt egyre szelídebb lett, „a mi tanításunk így szól: Isten nem az igaz ember kedvéért van, hogy őt szolgálja és támogassa, hanem azért van az igaz ember, hogy Istent szolgálja és támogassa.“

„Tényleg meg van ez írva az Önök könyveiben?“ kiáltott fel Tycho, legtitkosabb sejtelseit ismerve fel e szavakban.

Sok helyen. Így van egy hagyományunk a Beráchoth traktátusban, hogy a főpap egy évben belépett a szentek szentélyébe, hogy füstölőáldozatot mutasson be, ekkor látta az Örökkévalót, áldassék az ő neve, amint magas székén ült, feldiszítve az ő fenséges nevével: „Akatriél“, vagyis „a végtelenségben megkoronázott“ és az örökkévaló szólt: Jismaél, fiam, áldj meg engem! És amikor elhangzott a pap áldása, akkor Isten, a seregek Úra, fejével bólintott feléje. Innen kétféle tudunk meg: hogy az Úr méltónak találta a templomot, hogy leszálljon reá és hogy az igaz embert arra is érdemesíti, hogy rajta, a szenten, az áldás jótéteményét gyakorolja.“ Rabbí Löw hevületbe jött és mondatai éneklő hangsúlyt nyertek, mint mikor a talmudot adják elő. Szemeit,

Die alte astronomische Uhr in Prag A régi asztrológiai óra Prágában

Grabmal des Rabbi Löw

Rabbí Löw sírja

mintegy ekstázisban, félig lehunyta és felső teste, lassú ritmusokban, ide-oda hajlongott. Arcán az érzés áhitata és az okfejtés élessége ült és ez utóbbi nem üres okoskodási hajlam volt, hanem derűs igyekezet, a tárgy magasságához mérve. Itt tehát, Isten szolgálatában, a homályos bensőségből és a világos öntudatból, ugyanazon két egymással küzdő irányzatból, melyek Tycho lelkét szaggatták, eleven egység lett, amely közvetlenül átömlött Tychora és mint valami rokonérzelem a puszta hanglejtés révén meggyőződést ébresztett benne. „Hát Isten nem mindenható?“ rázkódott össze Tycho. „Rászorul-e a mi segítségünkre, a mi áldószavunkra?“

Rabbí Löw folytatta: „Épp erre utal rabbí Tarfon midőn az Írás szavait idézi: Építsetek szentélyt az én részemre és ott akarok én lakni. — Tehát! Ez azt jelenti: nem előbb, míg fel nem épült a szentély az én szolgálatomra. De ha Ön akarja, úgy mondhatom: amit rabbí Tarfon mond, az még több az előbbinél. Mert Isten a főpaptól csupán egyetlenegyszer áldást kívánt, az egész néptől azonban az építés fáradságos munkáját. — Honnan láthatjuk azonban, hogy az Örökkévaló, áldassék az ő neve, a mi segítségünket nem csupán elrendeli, hanem fel is panaszolja, hogyha az elmarad? Így szól a hagyomány: Rabbí Joszé egy ízben úton volt és a szent romoknál imád-

kozott, Jeruzsálemben s ekkor egy báh-kol bűgött fel előtte, egy isteni hang, bűgva mint egy galamb és így szólt: Életedre és lelked életére! Nem csupán ebben az órában mondjátok, hanem naponta háromszor mondjátok: Boldog a király, akit magasztalnak az ő házában. De mi marad vajjon az atyának, akit elhagytak az ő gyermekei?“ — A rabbi szemei elmélyültek és szent fájdalom-ban ragyogtak fel ezeknél a szavaknál, könnyektől előntve. — A két férfi némán állott szemben egymással, lelkük egybefolyt. Végül a rabbi még megjegyezte, miközben észrevétlen derű ömlött el arcán: „Bocsásson meg, felesleges volt, hogy Önnek oly sokat fecseggjek, egy bölcsnek. De már öreg ember vagyok és elfelejtem, amit önmagam megírtam egyízben: „Minden népeknek a bölcsessége az Örökkévalótól ered, aki az ő mindentudásából közli azt velők.“

Tycho megszorította kezét. Egy udvaronc jelent meg az oszlopcsarnok ajtajában mintegy jeladás gyanánt, hogy készüljön a kihallgatásra. Csak rövid búcsúzkodás volt lehetséges. Nemsokára Sadeler lépett ki a császári kabinetből megelégedetten, elnyerte az óhajtott megbízatást. Elmenőben egy pillantást vetett Tycho a fiatal művész arcára, mely friss volt és a pillanat boldogságától sugárzó, de túlragyogta ezt az a végtelen kiengesztelődés, mely Tycho szeme előtt az öreg rabbi szenvedés-barázdálta ábrázatából az egész világon szétömlött. Ezzel az érzéssel lépett be az udvaronc mögött a császár belső termeibe.

Gedő Lipót:

Max Brod (Prag)

DR. WEISZ MIKSA: A PRÁGAI ZSIDÓK MULTJÁBÓL ÉS JELENÉBŐL

Egy évtized mult el azóta, a mióta a csákány ledöntötte a prágai gettót, mely talán a legpáratlanabb tanuja volt a csehországi zsidók érdekes és változatos sorsának, melynek falai regéltek nyomorról, szenvedésről, néma mártíromságról, de beszélhettek dicsőségről, nagyságról, tudományszeretetről, mely benne honolt. Csaknem nyolcszázéves multja volt és talán egy gettó története sem oly lebilíncselő, mint a prágai, melyet história és monda egyaránt dicsőít. Wysehrad elővárosából telepítette 1067-ben II. Bretislaw a zsidókat a mai Józsefvárosba. A zsidók köztudatában az a hit élt, hogy itt már ősidők óta vannak, hiszen maga a város is ősrégi; már Józsuá idejében volt fallal körülkerítve. Az első keresztes hadjárat 1098-ban, zúditotta az első nagy katasztrófát a prágai zsidóságra. Tűzzel és kereszt-vízzel sujtották a szerencsétlen lakosságot. Cosmos krónista szerint Trójában sem szereztek oly gazdagságot a görögök, mint a keresztes vitézek Prágában. Alig, hogy kiheverték e csapást, flagellánsok garázdálkodtak benne. De a gettó ügyes mészárosai oly ügyesen kezelték a taglót a fékevesztett rablóhad ellen, hogy a gettó aránylag keveset szenvedet. Az 1290-ben garázdálkodó Rintfleisch-féle üldözés az ostyafertőztetés vádjának hamis leple alatt csaknem kétezer zsidó életet oltott ki. Kisebb és nagyobb zaklatások megnehezítik a gettólakók helyzetét. Valamennyit meghaladja az 1389-iki üldözés. Abígedor Káro szíve vérével megírt szelíchaja tanuskodik erről, mely szelicha még ma is megdöbbenti az ájtatos imádkozót. A jámbor rabbi, ki a prágai régi zsidótemetőben alussza örök álmát és kinek sírja sokáig valóságos zarándokhelye volt a községnek baj idején, bűnbánó imádságában megrázó realizmussal festi a nagy öldöklést, melyet a vérvád rémes koholmánya előidézett.

„Ki tudja leírni — úgymond — mind a szenvedést, mely ért bennünket, ki megszámolni? De minden nyomor mellett, mely reánk szakadt, nem felejtkeztünk meg Istenünk nevére és a héberek Istenét megemlíjük közepünkben. Gúnyoltatva, elnyomatva, számos szorongatás, megnevezhetetlen nyomor és szegénység által gyötörve a szomorú mult háttérbe szorul a még szomorúbb jelen elől.“ Ezek bevezető szavai e szelichának, mely azután elzokogja, hogy miként haltak meg önként százan meg százan a kiddus há-sémért. „A leggyöngédebb atya nem szánkozott a csecsemőn, a gagyogó gyermekén, a leggyöngédebb anya megfélekedezett teste gyümölcséről, Istennek szánt adomány gyanánt áldozták fel mindkét nembeli gyermekeiket.“

Így megy ez évszázadokon át. Cseh János csak nagy váltságdíj fejében kiméli a zsidókat. Csak-

Ein Winkel bei der Meisel-Synagoge

Sarok a Meisel-zsinagógánál

nem minden évtized fontos dátumot mutat fel, melyen kisebb vagy nagyobb zsidóüldözés szavától volt hangos a gettó. Római mintára, szombatontként térítő-prédikáció meghallgatására vezényelték ki a gettó lakóit, hogy megtérésük valóra váljék. Egy *átaludt* prédikáció fölött a börtönben elmélkedhetett a szegény zsidó. Akárhányszor papok buzdítására a fanatizált tömeg a *Moldva* vizébe kergette a községet, ahol háromszor víz alá buktatták őket. Akkor levették a karjaikról a zsidó jelvényt és helyébe kis réztáblát varrtak, melyen a megmentett lelkű „hívó” új nevét viselte, melyet a kényszer-keresztségben nyert. Jaj volt azután az ilyen szerencsétlennek, ha ősi vallása ceremóniáját merte gyakorolni.

A harmincéves háború is számos fergeteget zúditott a prágai zsidóság fejére. De minek szaporítani az adathalmazt, az eddig felhozottak is elég világosan beszélnek. Csak még *Mária Terézia* ténykedésére utalunk, hogy azután kellőleg méltányolhassuk a kalapos királynak, II. Józsefnek érdemét. 1744-ben azzal lepte meg a királyné a cseh zsidóságot, hogy kiutasította őket Csehországból. Hiába kértek, könyörögtek, rimázkod-

tak a zsidók; hiába utalt a helytartóság a kiűzetés gazdasági hátrányára, a királyné nem engedett. A nála járt zsidó követséggel csak a spanyolfal mögül értekezett, nem akart a zsidókkal egy levegőt sem szívni. Pedig nagy tudósok voltak a követségben. 1746-ban már 10,000 zsidó hagyta el Prágát, a szegényeket megtizedelte az éhség és betegség. 1748-ban az ottmaradtak halasztást kaptak évenként 211,000 frt.-nyi összeg lefizetése fejében. Famózus házassági rendeletével, melynek értelmében csak az elsőszülött fiúnak volt megengedve családi tűzhely építése, még sanyarúbb helyzetbe döntötte Izraelt. II. József látott legelőször a zsidókban is *embereket*. Ismeretes rendeleteivel megszüntette számukra a nyomorúságot. „*Ir voém*” maradt Izraelben Prága napjainkig jeles rabbijaival és tudósaival.

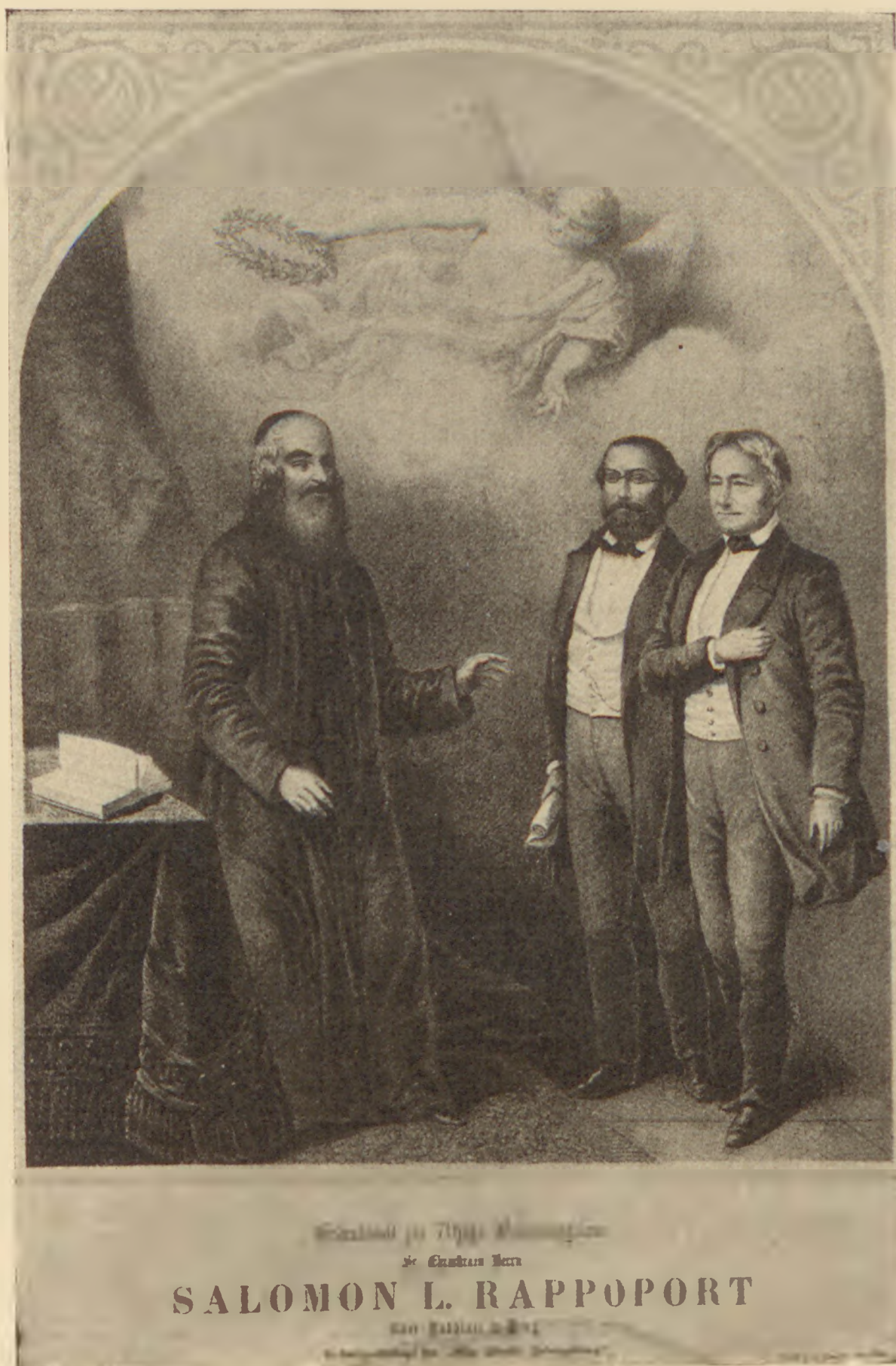
Vagy tíz évvel ezelőtt rendelte el a cseh tartománygyűlés a gettó *aszánálását* és modern városrészt varázsoltak annak helyére. Néhány utca kivételével a maga nemében páratlan zsidótemető, néhány régi zsinagóga és a zsidó városház hirdetik még a gettó volt nagyságát. A *városház* egyemeletes ódon épület, mely a híres *Alt-neusynagoge* tözsomszédságában emelkedik. Midőn

Esekiel Landau. (Egykorú metszet a Pesti Szent Egylet gyűjteményéből)

1634 ben a svédek betörték Prágába, a zsidók is igen nagy vitézséggel küzdöttek. Ezért megengedték nekik, hogy a községházára tornyot emeljenek. A toronyóra páratlan a maga nemében. Mutatólapján az órák *héber* betűkkel jeleztenek és a mutatók visszafelé járnak. Külön privilégium megengedi a községnek, hogy fontosabb gyűlésekre harangozással hívhassa össze a *káhal* vezetőit.

A tanácsház mellett emelkedik a prágai gettó legtisztéletreméltóbb zsinagógája komor falaival, melyről a helyi legenda sokat tud regélni. Alapfalait a monda a jeruzsálemi templom köveiből rakatta. A zsinagóga felett maga a *Sechinna* örökös. Ezért dacol tűzzel, pusztulással, vandálistussal. Galambalakjában az isteni gondviselés tűzvész alkalmával megmenti, a pusztító kegyetlen kezét nem meri ellene emelni. Kilenc lépcső vezet le az előcsarnokba, melyen keresztül belépünk a hosszúkás négyszögű főhajóba, melyben állandó félhomály uralkodik. A szűk, gótikus ablakok csak gyéren bocsátják be a napvilágot. Falai feketék. Nem festik be azokat; a vértanúk vére szárad a falakon, a templom legnemesebb patinája. A templom közepén két ősrégi oszlop dacol

Emléklap Rappoport prágai főrabbi jubileumára
(Metszet a Magyar Zsidó Múzeum gyűjteményéből)

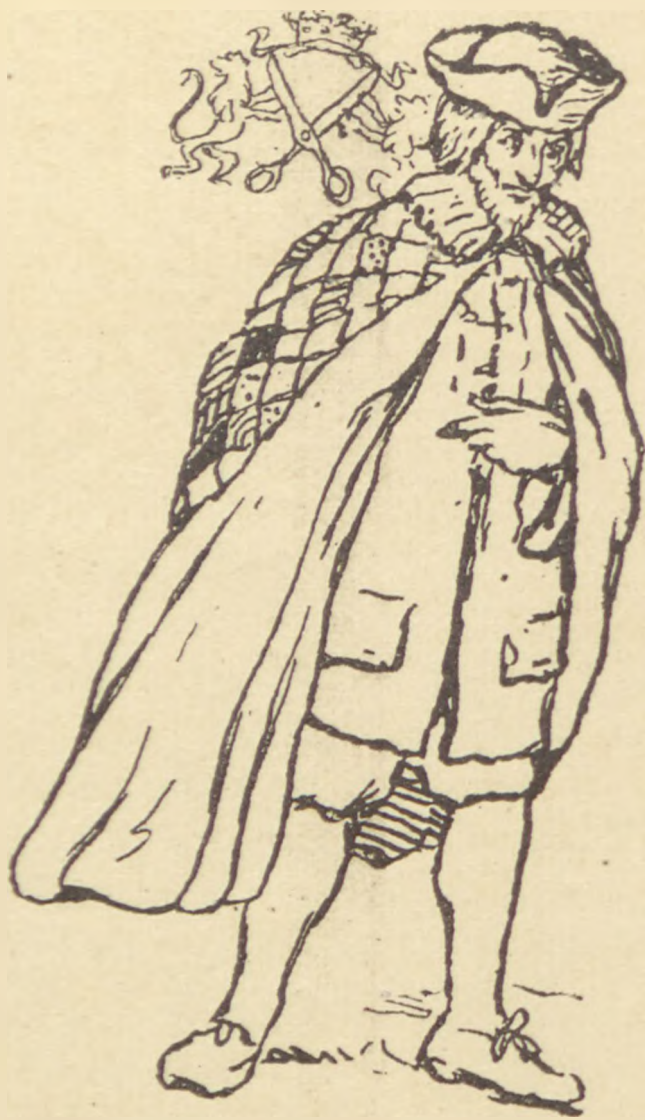

Ein Durchgang in Prag

Prágai utcarészlet

az idővel, a monda szerint angyalok hozták azok részeit Jeruzsálemből. Köpadok szegélyezték régen a termet, újabb időben kaptak faburkolatot. A frígyszekrény gótikája mesteri építőre vall. Évszázadokon át őriztek benne régi tóratekercseket, melyeket napjainkban földeltek el a prágai temetőben.

Az *álmemórt* vasrácszat veszi körül, melyen hatalmas zászló van megerősítve. A zászló nyele, melyet régente nyolc ember emelt magasra, az osztrák színekben pompázik; maga a lobogó skarlát színű, Dávid pajzsával és egy svéd kalappal van díszítve. A zászló héber szövegének fordítása a következő: „Az Örökkévaló, a Seregek Ura, telve a föld az ő dicsőségével.” 117-ben, a küsszámítás szerint (= 1357) adta IV. Károly császár ő fölsége a prágai zsidóknak a kiváltságot, hogy zászlót használhassanak. Ez néhai Ferdinánd császár uralkodása alatt megújított. Az idők hosszúsága folytán elrongyolódott, ezért most Urunk VI. Károly császár tiszteletére, fenséges fia, Lipót főherczeg születése alkalmából megújított. 476 (= 1716)-ban.” A prágai mészáros-céhnek volt privilégiuma a zászlót körülhordani és kezelni. Legutóljára 1741 április hó 24-én hordták körül II. József császár születése alkalmából.

Prágai zsidó szabó (1741)
Ein Prager Judenschneider (1741)

Prágai zsidó cipész (1741)
Jüdischer Schuhmacher in Prag (1741)

Prágai zsidó mészáros (1741)
Ein Prager Judenmetzger (1741)

Hogy mennyi monda fűződik az Altneuschulhoz, arról tanuskodnak a *Szippurim*, melyek közismertek. Nagy tisztelettel mutogatják még ma is a prágai gettó legnagyobb alakjának ülőhelyét, kit egész legendakör dicsőít, kinek alakját kőből faragta az új prágai városház bejáratához *Saloun Ladislaus*, ugyanaz a mester, ki a bibliához visszatért *Husz János*nak, a prágai reformátornak szobrát alkotta mesteri kézzel. Az új városház egyik sarkán Prága zsidó multjának megtestesítőjeként a legendás Rabbí Löw szobra áll, melynek mintegy pendantja a vaslovag, a keresztény középkor szimbólumaként. *Liwa Jehuda b. Beczael*, vagy der *hohe Rabbí Löw* neve összeforrt a prágai gettóval. Talmudtudós, ki a kabala misztériumaival alaposan foglalkozik. Csillagász és asztrológus, ki kora jeles asztronómusával, *Rudolf Tycho de Brahe*val van állandó érintkezésben. Altala ismerkedik meg vele *Rudolf* császár, ki a *Hradsinban* él csillagászati fantazmagóriáinak. A császár és rabbi találkozását természetesen fölékesíti a legenda. Szám-talan históriának a hőse; csupán az ismeretes *Gólem* történetére akarunk itt utalni. Sirját a késő utódok különös kegyelettel vették körül.

Prága régi zsinagógái közül különös figyelmet érdemel a *Pinkás*-zsinagóga, mely a XIII. századba vezeti vissza eredetét. Érdekes, hogy a XVIII. század közepéig volt szállítható orgonája, melyen még 1741-ben is játszottak. Péntek este a *maariv* imáig játszottak rajta. Régi relikvia gyanánt sokáig őrizték még benne a rajongó *Molchó Salamon* egyik ru-

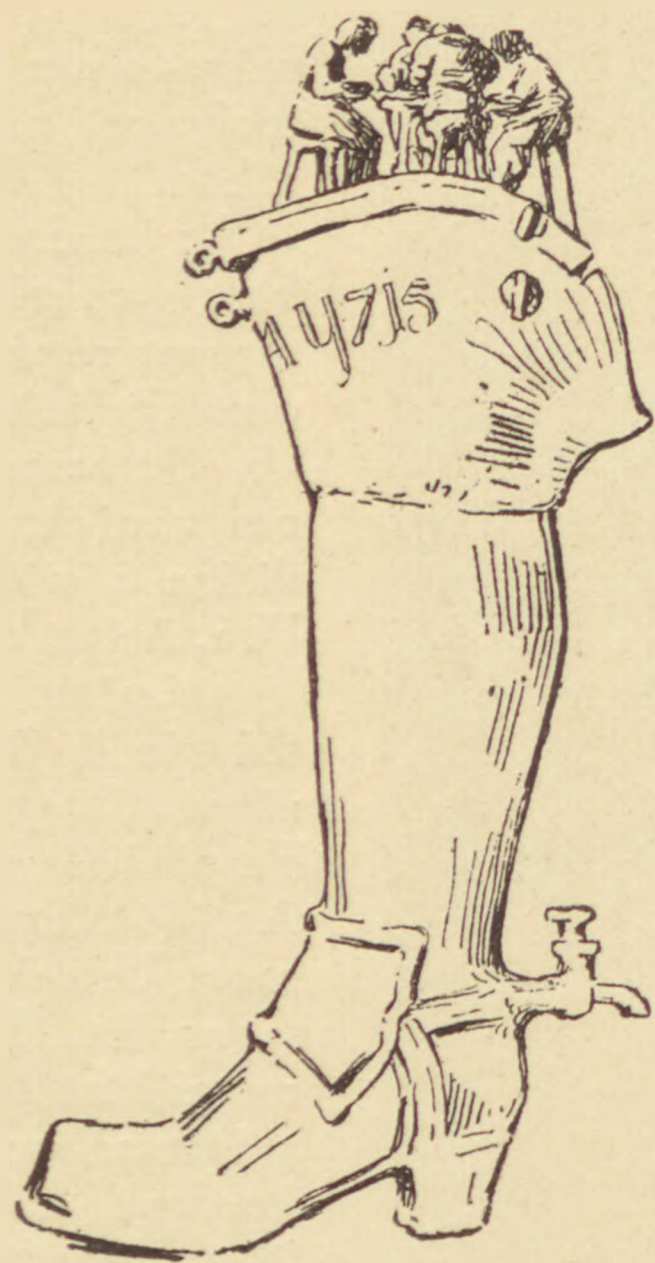
háját és zászlaját, kit 1532-ben égetett el máglyán V. Károly.

Legnagyobb hatást gyakorló emléke a gettónak a régi zsidó temető, mely nemzsidó költöket is megihletett. Mohlepte kövek tömkelege, évszázados fák és növényzet zöld labirintusából felfelbukkanó néma emlékek. Minden felirat egy-egy ékesen szóló kútfő. A tudomány fel is dolgozta őket; *Hock Simon* és a felejthetetlen *Kaufmann Dávid*: *Die Familien Prags nach den Epitaphien des alten jüdischen Friedhofs* (Pozsony, 1892) c. műben megszólaltatták azokat. A XII. századtól kezdve 1780-ig temettek benne. *Ciddukhá-din* házából indul ma is utolsó útjára minden

zsidó halott Prágában. Pápák és fedelmek külön védelemben részesítették. Négyszeres és ötszörös egymásfölötti sírokban alusszák benne örök álmukat a zsidóság legkiválóbbjai.

Itt nyugszik *Meisel Mordechai* (megh. 1601-ben), ki örök időkre volt jóltevője a prágai zsidóknak. Zsinagógát épített, kórházat alapított, a temetőt megnagyobbította, a gettó utcáit köveztetette. Az udvarnál nagy befolyásra tett szert és mint *stádlán* sok bajt háritott el a prágai zsidóság fejeiről. A legenda is számos vonással ékesíti a sors e kegyeltjének életét.

Ismeretes lakója még a prágai temetőnek *Gans Dávid* zsidó történetíró és asztronómus, ki a *Galilei* rendszert ismertette legelsőnek héber nyelven. *Weisz Mór dr.* rabbi, jeles monografiában szép emléket állított működésének.

A zsidó cipészek céhszizmája
Zunftstiefel der jüdischen Schuhmacher

Csendes lakója a temetőnek a nyughatatlan és kalandos életű Josef Salomo del *Medigo* Kandíából, ismeretes polihisztorja a XVII. századnak. Kiváló család sarja, Páduában lett orvos. Foglalkozik metafizikával, asztronómiával és matematikával. Jól tud görögül, latinul, olaszul és spanyolul; szenvedélyes könyvgyűjtő. Tanulmányai befejezése után Kandíába tér vissza, de kicsinyes viszonyok vándoréletre készítetik. Afrikába megy, onnan Lengyelországba vetődik. Válságban orvosa lesz *Radziwíl* hercegnek, Hamburgba utazik, onnan Amsterdamba megy, hol találkozik a másik híres polihisztorral, *Menasse* b. Izraellel. Majd egy ideig nyoma vész, míg 1655-ben felbukkan Prágában, ahol meghal.

De nemcsak a múlt gazdag nagy emberekben. Tudományos középpontja Prága a zsidóságnak a XVIII. és XIX. században is. A zsidó tudományok reneszánsza innen indul ki. Könyvnyomdáik ellátják elsőrendű munkákkal az európai zsidóságot. Tóra és műveltség karöltve járnak és innen indulnak ki és szabják meg vallási irányát hazai zsidóságunknak is. Itt működött a XVIII. század végén *Landau* Ezekiél, kinek döntvénytára *Nóda Bihuda* néven vált ismeretessé. Irányt adott a magyar zsidóknak, amint azt *Richtmann* Mózes alapos tanulmányában kimutatta (M. Zs. Sz. XXII. évf. és k. nyomatban Budapest, 1906). Fia kitűnő nyomdája fontos kultúrfaktornak bizonyult az európai zsidóság életében. Pompás kiadványai közül csak a bibliát említjük *Mendelssohn* fordításával, a machzor fordításos és kommentáros edícióját, talmudi szótárt, mely *Aruch* néven ismeretes.

Nem kisebb ember *Landau* Ezekielnél *Rappaport* Salamon Jehuda, prágai főrabbi, kinek szüle-

tése századik évfordulóját 1890 június 1-én ünnepelte a zsidó tudomány. Klasszikus életrajzaival,

melyek a régi zsidók jeleseivel foglalkoznak, megalapítója volt a kritikai történeti tudománynak. Talmudi reállexikonja, az *Erech Millin*, melyből csak az első betű jelenhetett meg, úttörő a maga nemében. Iskoláján gyülekeztek a tanulni vágyó ifjak és nem egy későbbi magyar zsidó korifeus ült lábainál.

A mellette működő prédikátorok közül hadd említsük *Kämpf* J. dr.-t, a héber költők avatott német tolmácsát, és hazánkfiát *Hübsch* Adolf dr.-t, a jeles szónokot és filológust, ki később New-Yorkban működött és mint az Ahawath-Chesed congregation rabbija halt meg 1883-ban. A magyar szabadságharcot végigküzdötte, mint hadnagy.

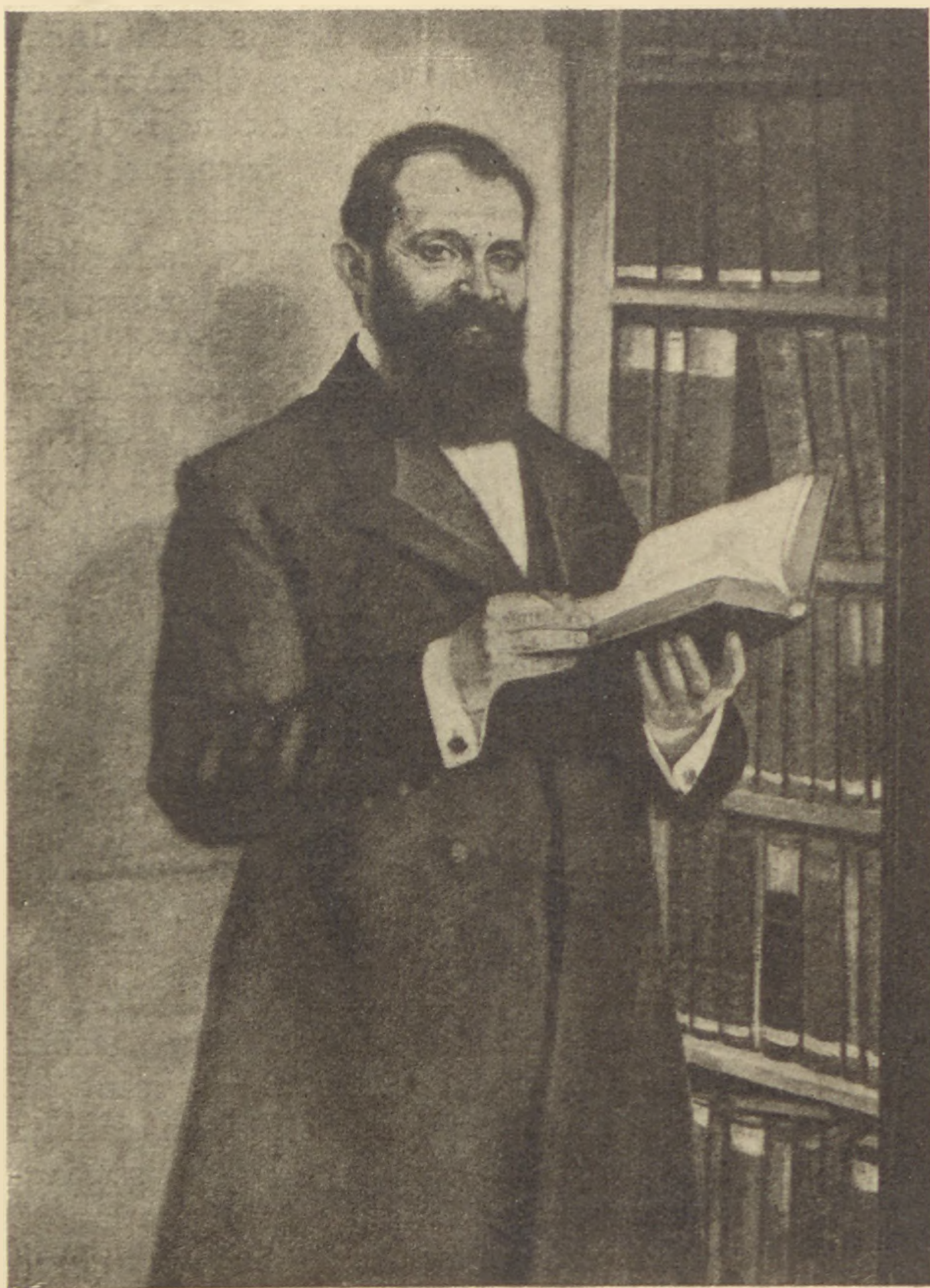
Nem zárhatjuk le sorainkat, melyek korántsem számíthatnak teljességre, hogy a most működő főabbít, jeles hazánkfiát, *Brody* H. dr.-t ne említsük, kinek neve fogalommá vált a zsidó tudományban. Hiszen neki köszönheti Juda Halévi, hogy méltó edícióban támadott fel újból halottai-

Zsidó céhlobogó. (A prágai zsidó múzeumból)
Jüdische Zunftfahne. (Prager Jüdisches Museum)

Régi prágai típusok : zsidó nő (XVII. század eleje), zsidó muzsikuskok (1741) és zsidó diák (XVIII. század)
Prager Typen : Jüdin (XVII. Jahrh.), jüdische Musikanten (1741) und jüdischer Student (XVIII. Jahrh.)

J. Mordchin : Oberrabbiner
Dr. Heinrich Brody, Prag

J. Mordchin : dr. H. Brody
prágai főrabbi

ból. Alapvető munkássága a középkori zsinagógai költőket keltette új életre.

Méltó multra tekint vissza a tiszteletreméltó gyülekezet, melynek története a zsidóság történetével teljesen egybeforr.

ELEK ALFRÉD: FÖLDI HIÚSÁG FELETT

Ma két szemem bekapcsolva
A kozmosz forgó kerekébe:
Hadd járnék a csillagokon
Az éjbe.

A vágyaim elküldöm én
Ma napkeletről napnyugatnak:
Hadd járnék sárga kerekén
A napnak.

Föloldozom a lelkeket:
Szálljon gondtól megkönnyebülten
Földi hiúságok felett
Az űrben.

De jaj! hiába mind a vágy
S a messzenézés: hogyha börtön
A testem s itt égek tovább
A földön.

HÁBORÚRÓL ÉS BÉKÉRŐL

— Szentenciák a talmudból és midrásból —

Rabbi Eliezer nevében tanították: A könyv és a kard egymáshoz kötve szállt le az égről. Isten szólt: ha megőrzitek azt, ami a könyvben írva van, akkor az megment benneteket a kardtól, de ha nem, martaléka, áldozatai lesztek a kardnak.

Hol van e gondolatnak nyoma a szentírásban?

E versben: „Isten elűzte az embert és elhelyezte az Éden kertjétől keletre a khérubokat és a körülforgó kardnak villogását, hogy megőrizze az utat az élet fájához.” (Móz. 1, 3, 24.)

És Jezsás próféta eme kijelentésében: „Ha engedtek és hallgattok, az ország javát fogjátok enni, de ha vonakodtok és engedetlenek vagytok, kard emészt meg benneteket, mert az Örökkévaló szája beszélt.”

(Jezs. 1, 19—20) (Lev. r. 35, 6 és másutt némi variációval.)

Könyv és kard, kultúra és háború szorosan függenek össze egymással. Csak a tóra, a törvény útján lehetséges, hogy az emberek társadalomban éljenek, művelődést, kultúrát, termékeny életet teremtsenek a földön. Amíg irigység, gonoszság, kapzsiság, gyilkos ösztön van a földön, mindaddig a háború félelmes kardja lebeg az emberiség feje fölött. „Kard jön a világra jogfosztás és jogterdítés miatt és azok miatt, kik a Tóra szavait félremagyarázzák.” (Az atyák mondásai V, II.)

A könyvek könyvében van letéve minden, ami az emberiségnek üdvére és boldogságára szolgálhat: erkölcs, jog, igazság, egyenlőség, szabadság, béke, szeretet, — az igazi kultúra. Az emberiség eme ideáljainak semmibevevése kell, hogy előbb-utóbb felidézze a háború borzalmát. A boldogság paradicsomkertjének bejáratát elzárja a villogó kard, mely elől messze szöknek az élet fájának őrizetére hivatott Khérubok. „Ahol a könyv, ott nincs kard, ahol a kard, ott nincs meg a könyv.” (A. Z. 17b. — Aruch szerint.)

*

A csatába induló Izraelhez felszólítást intéztek a tábori főpap és tisztjei, hogy térjen vissza, aki új házat épített, de még nem avatta fel; aki szőlőt ültetett, de hasznát még nem vette; aki nőt eljegyzett, de még nem vette el és végül, ki félénk és csüggedtszívű. (Móz. V, 20, 5—9.)

Rabbi Jochanan véleménye szerint a hadiszolgálat alól való eme felmentésnek célja az volt, hogy a városok a háború tartalma alatt egészen el ne néptelenedjenek. (Szifré 192. §.)

*

Ne dicsekedjél a holnap nappal, mert nem tudod, mit hoz a nap te reád, — mondja Salamon király. (Példab. 27, 1.)

Szirach fia ellenben azt mondja: Ne aggódj a holnap nap miatt, mert nem tudhatod, mit szül még a mai nap. (Bechai, A szív kötelességei 156. 1.)

Dr. Blumgrund Naftali.

NEMÉNYI ENDRE: SZÁZADOK ORMÁN...

— A karácsonyi zsidó íróknak —
Századok ormán csillogott a kereszt
S vértengert lát mégis büszke napja,
Csillogó fényét nem észak mezőin —
Héber puszták östüzeiben kapta.

Könyvek könyve, próféták látomása
Ott született Judea kék egén,
Hogy eljön majd az Idők teljessége
S az örök béke álmodó zenéje
Nem száll többé sóhajok tengerén.

Sötét századok sötét éjszakáján
Vak gyűlöletnek viharán megálltunk.
És most, a kardnak rémséges tusáján
Mint annyi ösünk meg nem irt csatáján
A mélységből Uram hozzád kiáltunk!

Oh, hogy is írjam, minek is beszéljem,
Hány csodát tett az Úr keze velünk.
...Vérnek s vasnak öldöklő tüzében
Menedéket nem a kereszt tövében —
Óhéber zsoltár szárnyain lelünk.

„Ime nem szunnyad, nem alszik az Úr!“
Bár szenvedések napját küldte ránk.
Poklok tüzén is harsogva kiáltom,
A vad harcokba belemuzsikálom,
Hogy él az Úr és él a Bibliánk!

GÁRDOS ANDOR: GÓMÉL-IMÁDSÁGOM

Hálát vallok Tenéked, Uram!
— Agy, — ki e harcot elgondoltad
S zsoltárt zengő igaz fiadat
Továbbélőnek kisorsoztad.

És hálát vallok Tenéked, Szem!
Ki megláttál a sok küzdésben;
Láttál s aratónak tartottál,
Hogy el ne vesszen dús termésem.

És hálát vallok Tenéked, Kéz!
Ki fegyvert tüztél a szívemnek,
S elvetted, hogy apám kezével
Símogass s adj új életkedvet.

És hálát vallok Tenéked, Láb!
Ki borzalmas ellenség sorban,
Törve, zúzva robogtál felém
S élni hagytál — halálra szomjan...

— S hálát vallok Tenéked, Uram!
A szájamért, hogy im dalt zenghet;
Hogy ennyi vihar, vesz s harc után
Új küzdésre a vérem kerget.

HUGO SALUS (PRAG): A TAPIAUI PAP

égi és sokszor használt mondás, hogy
a kor, melyben élünk, nagyobb mint
mi és hogy nem vagyunk méltók
korunkhoz. Ez is, épp úgy, mint a
többi szólásmód, nem egészen igaz,
hiszen mi vagyunk a kor, amely
eszerint csak olyan, mint aminőnek mi alkotjuk.
Embertársaim, akik most a korok legnagyobbikát
élik, midőn apáitok, fiaitok, testvéreitek és ember-
társaitok a világháborúban állnak, ti oly nagyok
vagytok, mint ezek a hatalmas napok. Már apáitok
és nagyapáitok készítették elő szükségszerűen ezt
a rettenetes háborút. Mindennap egy újabb csoda!
Minden egyszerű munkás és szolga, minden tudós,
szóval minden egyes honpolgár külön-külön egy-
egy hős. Nem kell most, hogy a hőstetteket egy
Homér regélje, minden egyszerű újságíró le tudja
írni azokat, hiszen a telegráfdrótnak is neheze-
re esnék a patétikus szó.

Éltünk mi békés korban is, amikor el-eljátsza-
doztunk s szíves szép szavakat keresgeltünk. Én is
kis dalocskáimmal szereztem barátokat, akik min-
denkor szívesen meghallgattak. Szerény művésze-
temnek éppen egy barátja küldött el nekem egy
keskeny újságpapírlapot a tapiaui papról. Nem
nevezi meg magát, csak figyelmeztet, hogy ez a
cikkecske egy remek költői mű lenne, ha én fel-
dolgoznám. Te jóságos, ismeretlen, könnyen kielé-
gíthető barátom, mennyire tévedsz, ha azt hiszed,
hogy ez a cikkecske költészetre szorul! Egy névtelen
tudósító, aki csupán a tiszta valóságot írja, való-
sággal egy Homér lett! Én nem akarok sokat
hozzátenni soraihoz, hogy a hős tapiaui papról
hamis lendülettel mondassék el, ami róla elmon-
dandó. Egyszerűen, tisztán és bensőségesen szabad
csak írni róla, mint ahogy megérdemli.

Ime, a tapiaui pap meséje. Olvassátok és egye-
nesedjete ki a büszkeségtől. Mert mindnyájan
kortársai vagytok ennek az igénytelen, nagyszerű
hősnek. Ha eljönne az alkalom, azt hiszem ti is
olyanok lennétek, mint ő.

Nem gyávaságból, hanem bölcs előrelátásból
menekültek a tapiauiak, mikor az orosz sereg —
mely mindent és mindenkit megsemmisített, ami
útjába akadt — betört az országba. Ágyúdörgés
töltötte be a levegőt, a föld megingott a város
körül csoportosuló seregek lépteitől. Csak a
szegények között is legszegényebbek maradtak
vissza a hajdan szép városban, de ő, a pap, nem
menekült a többivel, mert érezte, hogy az ő helye
a nyomorultak mellett van, akiket elhagynia nem
szabad, mert atyjuk és tanácsadójuk. Az inség
iszonyú volt a visszamaradottak között. Reggeltől
késő estig járta a várost, hogy vigaszt, tanácsot
nyújtson. Hol az élelmiszerek kiosztásánál látni,
hol meg a betegeket vigasztalja és gyógyítja.

A külvárosban egy anya alig várja. Fiai a harc-

Prof. Ladislaus Saloun

Dr. J. Jeitteles. (Régi metszet. Dr. Mezey Ferenc ajándéka a Magyar Zsidó Múzeumnak)

Hugo Salus (Prag)

téren vannak és ő épp tegnap fogyasztotta el az utolsó falat kenyerét. Egy szélütött, öreg ember is várja, hogy ledíktálja neki, a francia harctéren küzdő fia részére, álmatlan éjszakáin kusza gondolatokban kieszelt levelét, amelyet ő béna kezével képtelen volna szavakba róni.

A községházán is várják, hogy tanácsot adjon és hogy tanácsával aszerencsétlenséget megakadályozza. Épp most kapja kezéhez a jelentést, hogy az imént említett öreg ember fia hősi halált halt. Kis jegyzőkönyvébe felírja a nevet, hogy lelkiüdvéért csendes imát mondhasson. Ezt a szomorú hírt nem szabad az öregek megtudni; haljon meg abban a hitben, hogy fia a győzőkkel kerül majd haza. De a fiú nővérehez sietnie kell, hogy vele a borzasztó hírt közölje és lelkére kösse, hogy apjának ne áruljon el semmit. Sietnie kell, mert sok a dolga. Tizenegy órakor egy nehéz sebesültet kell — utolsó kívánsága szerint — jegyesével összeesknetnie. Délben egy elesett katonát kell eltemet-

nie és ő a tapiaui kapitánynak megígérte, hogy pontos lesz.

A délután épp úgy telik el gond és vigasztalás között, mint a délelőtt. Arra sem jut ideje, hogy a levegőben össze-vissza süvítő lövéseket figyelje. És ahogy este lesz, az agyonfáradt pap szobájában

ül és holnapi munkarendjén gondolkodik. Egyszerre egy hatalmas durranás reszketteti meg a levegőt, melytől a pap házikója meginog. A templom tetejét egy odaröpült gránát lángba borította. A templom lángban áll. A papnéhány közelében tartózkodó emberével gyorsan hozzálát a tűzoltáshoz. Ott áll a közben előhozott létrán és dolgozik rettenetes erőmegfeszítéssel, míg végre sikerült a templomot a végleges megsemmisüléstől megmentenie. Két hívét állítja a templom mellé, hogyha netán újra valami történne, kéznél legyenek. Hajnalban, amikor a két hívőt, másikkettővel felváltja, kérdezi az egyik:

— Lesz ma istentisztelet?

A pap csodálkozva kérdi:

Prof. Ladislaus Saloun: Huss János szobra
Das Huss-Denkmal von Prof. Ladislaus Saloun

— Ma ünnep van?

Mily nagyszerű a tapiaui jámbor papnak ez az önkéntelen kérdése, aki a sok munka közben elfelejti, hogy ünnep van. Hős ez az ember, nem a sok százezer közül, akik a csaták hevében áldozzák fel életüket hanem egy csendes hős, aki a kötelességek teljesítésében nem is sejti, hogy sok ember csodálja.

— Ünnep van ma? — kérdezi és a másik int, hogy igen.

Aztán a templomszolga lakásába siet és előkeresi a templom tisztításához szükséges eszközöket, hogy az istentiszteletet megtarthassák.

A téli nap sugara bágyadtan süt be a templom ablakain és a rettenetes ágyúzás között megcsendül az ősi zsoltár bús szava. Mintha mondaná: „Bizzatok bennem, én vagyok az igazság, én hozom

PAUL DIAMANT (WIEN): PRÁGAI ZSIDÓ GRAFIKA

zsidó történetírók még mindig nem méltányolják eléggé a régi zsidó művészeti emlékek jelentőségét. Rengeteg zsidó műépítészeti emlékünk, régi portréink, rézmetszetünk van, amelyek kitűnő kútforrásai lehetnek a zsidóság történetét kutatóknak. Ezeknek a portréknak a szemlélete közelebb hozza a művészt, az iparművészeti rajzok aprólékos részleteket is tárnak elénk és megvilágítják előttünk az eltűnt korok kultúráját. Az eseményeket gyakran sokkal jobban ismerjük meg a műemlékekről, mint a különféle leírásokból. Ezt a dús forrást nem használták ki úgy a zsidó történetírók, amint kellett volna.

Freudenfest der Juden von Prag zur Feier der Geburt des Erzherzogs Leopold am 17. Mai 1716

A prágai zsidók ünnepi felvonulása a Lipót trónörökös születésére rendezett ünnepélyen 1716 május 17-én. (Egykorú metszet után)

a békét.” Lassankint megtelik a templom, katonák jönnek apró csoportokban és néhány tapiaui lakos. Aztán a pap a szószékre lép és megszólal. Beszédéből tiszta felebaráti szeretet csendül. A katonák szemében megcsillan valami rejtelmes fény, ajkuk remeg, míg végre elkezdenek énekelni. Igaz érzés dagasztja mellüket... Hova tűnt az ágyúdörgés? Ércesen zendül ki a templom szétlőtt ablakain át a csatamezőre az ájtatos ének: „Isten a mi oltalmazónk, szírtünk, menedékünk”. Az istentisztelet végével a pap kikiséri híveit a templomból. Ki tudja, mire gondol? Lassan megy, égnek emeli tekintetét és szól: „Igen, ma is ünnep van.”

Aztán újra kezdő látogatni betegeit, hogy mindenüvé egy darab ünnepet vigyen. Megérdemli, hogy megemlékezzünk róla.

Különösen gazdag zsidó művészeti emlékekben Spanyolország, Anglia és Hollandia, míg Németország és Magyarország már szegényebb ilyen tekintetben.

Prága, amely egy régi író szavaival élve, a legnagyobb zsidófészek volt Frankfurt után, — nemcsak mint Csehország fővárosa szerepelt a történelemben, hanem — ami kissé talán hihetetlennek látszik — sokáig fővárosa volt a német birodalomnak. Prága idegenforgalma is szokatlanul nagyra fejlődött. Így történhetett, hogy a világtörténelem részére teljesen jelentéktelen prágai bűneset híre messzire elfutott. A tizenhetedik század vége felé egy Abeles nevű prágai zsidó, midőn Simon nevű fia áttért a keresztény hitre, oly kegyetlenül bánt vele, hogy belehalt. Abeles ellen

nagy pört indítottak, Simont pedig az egyház szentté avatta. Vaskos könyveket írtak akkor az esetről, de fennmaradt Simonnak egy portréja is.

Vannak azonban más, sokkal érdekesebb portréink is, amelyek Prága multjából világítanak meg egy-egy jelenetet. *Beer Teller*, prágai orvos (l. Mult és Jövő 1915 novemberi száma) arcképe 1636-ból, a prágai főrabbinak, *Eibenschütz* Jonathannak tizen-nyolcadik századbéli portréja (Mult és Jövő 1915 novemberi száma) és *Oppenheimer* Dávidé, aki hírnevét különösen azzal szerezte, hogy megalapította a legnagyobb zsidó könyvtárt. Unokaöccse volt *Oppenheimer* Sámuel udvari főintézőnek és nagy vagyona lehetővé tette neki, hogy kéziratgyűjteményt és könyvtárt szerezzen. A könyvtárt és a gyűjteményt később megvásárolták az oxfordi könyvtár részére s alapját képezte a Bodleana híres „Judaica” osztályának. Százötvenezer tallerra becsülték akkor a gyűjteményt, holott kilencezer tallérért vásárolták meg az angolok. De el kell ismernünk, hogy ezt a kincset az oxfordi egyetem jól megőrizte és fejlesztette, amit nem lehet minden akadémiáról elmondani, amely ingyen jutott drága zsidó könyvek birtokába. *Oppenheimer* Dávidra mindig úgy fog visszaemlékezni a zsidóság,

Markus Schlesinger prágai rabbi
(Egykorú rézmetszet a Pesti Szent Egyet gyűjteményéből)

Eleasar Flekeles prágai rabbi
(Egykorú rézmetszet a Pesti Szent Egyet gyűjteményéből)

mint a zsidóság kincseinek legnagyobb gyűjtőjére. Itt említjük meg, hogy ennek a nagy tudású, híres embernek egy késői unokája volt *Meyerbeer* zeneszerző, akinek viszont rokona volt Da Felix Mendelssohn-Bartholdi s így a két legnagyobb zsidó zeneszerző az *Oppenheimer* familiából származott. Egy igen érdekes grafikai lap a prágai zsidók nevezetes ünnepét örökíti meg. A király születésnapján nagy ünnepséget rendeztek a prágai zsidók s nem kímélték sem a költségeket, sem a fáradságot. Prágai előkelőségek lovon, asszonyok, gyermekek és aggastyánok pedig gyalogosan vettek részt az ünnepi menetben, melynek közepén a győzelmi zászlót hordozták, amit a császár ajándékozott nekik a háborúkban tanúsított hősiességük elismerésül, a zászló az *Altneusynagoge* feltett ereklyéje. Mennyi életöröm, vágy nyilatkozott meg ennek a menetnek a pompájában!

De vannak gyászos vonatkozású grafikai lapok is. Az egyik rézmetszet azt a jelenetet ábrázolja, mikor a kiűzött nép elhagyja Pragát (1745). Prága ugyanis az ellenség kezére került. A zsidók ellen azt a vádat koholták, hogy rokonszenveztek az ellenséggel. A rágalom minden védekezés dacára hiteltre talált. Katonák és polgárok nekiestek a prágai zsidóknak és 1744-ben hirtelen parancs érkezett, hogy a zsidók hagyják el egész Cseh-országot. Ekkor csakugyan megnyilvánult teljes

valójában az annyiszor citált, de csak ritkán jelentkező zsidó szolidaritás. Mindenütt, ahol bizonyos befolyást gyakorolhattak a zsidók a hatalom urainál, nagy diplomáciai közbejárás indult meg. A pápa, Anglia, Szászország, Braunschweig, Lengyel- és Törökország, Hollandia mind közbeléptek a prágai zsidók érdekében, de hiába. 1745-ben a zsidóknak el kellett hagyniok Prágát, az „aranyos anyuskát“.

Dr. Jeitteles portréja egy történelmi anekdotát juttat eszünkbe, amelyet a prágai öregek még most is sokszor elbeszélnek. Eszerint a prágai egyetem azzal okolta meg a 18. század végén a zsidó Jeitteles doktorra avatását, hogy az egyetemi ifjúság kedélyállapota a 30 éves háború (1618—1648) óta nagyon ingerült és nem lehet ingerültségét ilyen újításokkal fokozni. A talmudi műveltség utolsó fénykorára emlékeztet a „Jehudában ismert“ Jecheskiel Landau főrabbi és Eleasar Flekeles kitűnő metszete, valamint az utóbbi kontratánzataként ható Marcus Schlesinger portréja. A múlt századból való a Prágában divatos biedermeier-stílus lakodalmi meghívó, amely a zsidók boldog családi életére emlékeztet. A boldog családi életre, amely a zsidóságnak mindig egyik főerősége volt. Egyes grafikai lapok megörökítik a prágai zsidók külső viseletét, amint az a különböző korok szerint változott. Egy-egy mélyebb művészeti lapból pedig valóban megérezzük az eltűnt kornak hangulatát.

SZÁSZ MENYHÉRT: VIGASZ

Anyák! Legyen dalom az enyhe ír, vigasz,
jó szívből csurgatott és tiszta méz,
fiúkat kért most kölcsön a halál, — igaz!

Én jól tudom: — a kacagásuk szép volt,
a csínytevésük játék, mindig kedves,
s a szemük kékje üde, mint az égbolt.

Én jól tudom, hogy szép volt mind, be szép!
Mint piros bimbó: — ajkuk rózsza volt,
s úgy gyöngyözött le onnan a beszéd.

Az első szó... én jól tudom anyák: —
ők lány után nem futkostak sokat,
s erősek voltak, mint erdei fák...

Kezüket nem emelték senkire,
sosem kocsmáztak, sosem éjszakáztak,
az Úr keze nem sújthat ennyire!

Én jól tudom... — ne mondjátok — tudom: —
legszebbek voltak, legjobbak voltak...
igen, ők ott jártak a jó úton.

Minden anyának a fia, külön, neki
a régi egy. — A kedves, gagyogó,
ki magát csókkal nyakába veti.

Anyák! Dalom tiétek: — tiszta méz
a való: — hogy az egyik visszajön,
s a másik az álmokban visszanéz.

Prager Hochzeitseinladungskarte. (Aus der Sammlung Paul Diamant Wien)

Prágai régi lakodalmi meghívó. (Paul Diamant gyűjteményéből)

KACZÉR ILLÉS: AZ UTOLSÓ PÁRBESZÉD

LÖW rabbi, a Gólem alkotója.
GÓLEM, a sárember.
Történik Prágában, 1600 körül.

LÖW: Ne zavarj, Gólem, ne zavarj. Vonulj vissza a szögletbe, kuporodj le és ügyeld a tüzet. Tégy fát a kandallóra, ha szunnyadoz a tűz. Egyébként meg se mukkanj. Megértettél?

GÓLEM: Megértettem, mester. Tüstént leülök. A zugolyba heveredek és hallgatni fogok. Mint a kutya, melyet a sarokba kergettek és szuszogni se mer.

LÖW: De menj már Gólem. Ne ólálkodj itt körülöttem. Lomha árnyékod a könyvemre fut és elsötétíti az apró kézírást. Súlyos lábaddal recsegteted a padlót s a recsegés háborgat. Menj Gólem, most nem tudok veled bajolni, majd máskor. Máskor.

GÓLEM: Megyek. Hiszen megyek. Te vagy az alkotóm, te parancsolsz nekem. Én vagyok a Gólem, aki engedelmeskedem. Tüstént a sarokba kuporodok. Csak egy szempillantásra...

LÖW: Hallgass, Gólem. A szavadat se akarom hallani. Zavar a beszéded s most nem akarok beszélgetni. Nem akarok vitatkozni veled. Fagatni sem akarlak, hogy ellessem a nagy titkot, amit kutatva kutatok... Hannácska halálosan beteg. Addig kell lapoznom a könyveimet, amíg meg nem találok: mi a nyavalyája és mi a gyógyítója. Menj hát tőlem. Térj vissza a zugolyodba.

GÓLEM: Tudtam, mit keresel a könyveidben. Azért jöttem ide. Meg akarom mondani neked...

LÖW: Ne mondj semmit, Gólem. Szót se... Ej, menj már, ne bosszants.

GÓLEM: Ne haragudj, gazdám, hogy nem fogadok szót. Hogy nem megyek. Nem, nem megyek addig, amíg meg nem mondtam neked...

LÖW: Hát holnap? Nem érsz rá reggel? Vagy később. Addig nem fekszem le, amíg meg nem hallgattalak. Csak most hagyj. Minden perccel a nyavalyát segíted. Ugy-e, ezt nem akarod. Te is szereted Hannácskát.

GÓLEM: Szeretem. Hordoztam a vállamon, amíg kicsi volt. Játsoztam vele és sokszor megnevettettem... Most már nem nevet: fél tőlem. Ezt akarom megmondani neked...

LÖW: Később, Gólem, később.

GÓLEM: Nem később, most. És megtudod, mi a nyavalyája az unokádnak.

LÖW: Te tudod?

GÓLEM: Tudom.

LÖW: Akkor mondd meg, Gólem... Elesett, megütötte magát? Vagy latott valamit, ami megijesztette?...

GÓLEM: Nem esett el, nem ütötte meg magát. Nem ijesztette meg senki. Vagy... nem tudom. Azt hiszem, megijedt.

LÖW: Bántotta valaki?

GÓLEM: Bántotta.

LÖW: Mondd el szaporán, mit tudsz? Ki bántotta. Vénasszony a szemével, vagy férfiú a kezével? Beszélj, Gólem.

GÓLEM: Én bántottam.

LÖW: Te bántottad?

GÓLEM: Én bántottam. A kezemmel bántottam, meg a karommal. A számmal meg a szememmel.

LÖW: Te...

GÓLEM: Én. Ránéztem a szememmel. Megfogtam a kezemmel. Magamhoz öleltem a karommal. Megcsókoltam a szájjammal.

LÖW: Gólem!...

GÓLEM: Ne emeld rám az öklödet mester. Nekem nem fáj, ha a homlokomra sujtasz. Nekem az fáj, hogy Hannácska beteg. Hogy nyög szegény odabent az ágyán! Idehallik... Hát hallgass meg, hátha meg tudod gyógyítani.

LÖW: Beszélj. Mit csináltál?

GÓLEM: Láttam és megkívántam. Földszagú volt és eszembe jutott, amit tanultam nálad. Hogy az ember is sárból alkottatott, akárcsak én, a Gólem.

LÖW: Sár, de nemes alkotás... Te otromba vagy, gyarló ember gyarló kezeműve. Hogy mertél az Isten teremtményéhez nyúlni?!

GÓLEM: Miért formáltál meg otrombának? Ha ellested az isteni alkotás titkát, miért nem alkottál meg szépnek és kíváncsnak, amilyen az ember? Most nem sorvadozna Hannácska. Egyszer öleltem meg s most halálán van. Ha olyan lennék, mint az ember: szeretne, ahogy én szeretem őt.

LÖW: Nem szabad, nem szabad! Nem szabad szeretned! Megtiltom, hogy szeresd őt!

GÓLEM: Nem tudok szótfogadni neked. És te nem tudod megtiltani. Már gondoltam, hogy megölsz, ha megtudod, még se tudtam őt ki-verní a fejemből. Miért alkottál emberré és miért öntöttél értelmet a szívembe? Vagy ha ember vagyok, miért nem lettem hús és vér? Miért vagyok föld most is, hogy olyan vagyok, mint az élőlény? Jól tudom, két földkarom ölelte meg a leányt s a föld megemészti a húst és elrothasztja a csontot. Mintha a sír ölelte volna őt elevenen. Nem akarom, hogy meghaljon. Többet nem nyúltam hozzá, de még egyre sorvadozik, mert kívánom. Tégy valamit mester, hogy hússá és csonttá váljon a testem, amely eddig föld volt. Amíg föld vagyok, nem volna szabad gondolnom rá, mert ha a föld kívánja az embert, meghal az ember. De nem tudom őt kiűzni a szívemből, mert szép. Hajlik, mint a búzakarász, mint a fiatal meggyfa s a szájának illata olyan, akár a csírázó földé. Nem tudom őt feledni, mert tudom, az ő hústeste is földből van, akárcsak az én földtestem. Tégy valamit mesterem, hogy én is éljek és ő se haljon meg.

LÖW: Hússá és csonttá nem formálhatlak át, ahhoz nincs erőm. Sokat gondolkoztam rajta már eddig is, de nem tudtam. Most türelmem sincs hozzá. De van hatalmam, hogy parancsoljak neked. Én alkottalak és most megparancsolom, hogy ne gondold a hajadonra! Vesd ki öt magadból örökre! Soha se gondold rá, se a szemedet, se a karodat ne emeld rá, hogy meggyógyuljon és éljen. Távozzon az alakja a szivedből mindörökre, hogy megmaradjon és élje az ő életét a földön.

GÓLEM: Nem fogok szótfogadni, nem fogok. Az Isten is parancsol s az ember nem engedelmeskedik. Mindent megteszek, amit kívánsz: ezt nem kívánhatod tőlem. Akarod, hogy írtsak ki egy erdőt? Kiírtom. A kezemmel szaggatom ki a legöregebb fákat, ha akarod, mert te formáltad a kezemet. Akarod, hogy házakat döntsek le? Neki fekszem a vállammal a prágai házaknak és ledöntöm. Mert te formáltad a vállamat. Ha akarod a palotát is lerontom, ahol a császár vizsgálja a csillagokat. Én erős vagyok, aki a császártól se félek s az ő poroszlóitól sem. Csak te parancsolsz nekem, aki az alkotóm vagy. De, hogy öt kergessem ki magamból, ezt te se parancsolhatod meg.

LÖW: De parancsolom. Követelem, Gólem.

GÓLEM: Nincs ereje a parancsodnak. Máskor minden szavad parancsolt nekem, az is, amit sutogva ejtettél könyveid mellől. Ha csak rám néztél, éreztem a tekinteted erejét. Most a kiáltó szó se fog rajtam s a szemed haragvó villogása se bánt. Nincs hatalma ennek a parancsodnak, mester.

LÖW: Akkor kérlek, Gólem. Kérlek, ne gondold rá. Kérlek... Ha az én alkotóm kérne engem, a szívemet is kitepném és odaadnám. Kérlek Gólem.

GÓLEM: Én nem tépem ki a szívemet, ne kérj reá... Akkor miért teremtettél? Miért szólítottál elő a semmiből? Mit akartál tőlem?... Amíg kicsi volt Hannácska, sose gondoltam rá. Játszottam vele és hordoztam a tenyeremen, meg a vaskos nyakamban. Mint egy rügyező bokrot, mint egy csemetét, ami belőlem nőtt ki. Kezdtél értelmet csepegtetni belém és nekem fájt az otrombaságom. Az emberek körém sereglettek és nevettek rajtam. Mester vagy te rabbi, de nem vagy olyan, mint a gondos művész, aki hetekig csinosítja a munkáját. Mit akartál tőlem bűvös férfiú? Miért téptél ki a földből? Amikor virágos rét mellett mentem el, fájt az életem. Nem gondolkoztam rajta és nem szóltam róla senkinek, neked se, de fájt. Miért vagyok én meddő, hiszen én is föld vagyok? Miért nem nőnek ki az én mellemből virágok? Miért nem susog az én hátamon a fű, ahogy azon a földön sugdolózik, amelyikből nem formáltak emberi alakot? Miért nem emelkedik az én bordáim közül fa, amely a felhőkbe nyúlik? Ha gyümölcsöt ettetek, én

titokban lenyeltem a magot, amit ti kiköpködtetek, hátha kisarjad belőlem a gyümölcsfa. Hiszen föld vagyok, fekete termő televény. Avagy sárga agyagból formáltál? Akkor is megfogózhatna bennem valami satnya bokrocska. Miért formáltál emberré tudós, mit akartál tőlem?... De nem szóltam neked, mert félttem tőled. Azután nem szóltam, mert kezdtem szeretni az életemet. Hannácska felnőtt és szüzzé serdült...

LÖW: Ne beszélj róla, Gólem. Hallod? Oda-bent síkoltozik a vánkosain. Azért síkolt, mert emlited.

GÓLEM: Nem akarom, hogy síkoltozzon. Nem emlitem... Miért formáltál férfiúvá, mondd? Miért csináltál szemet, amivel nézzek, orrot, hogy szagoljak, kart, hogy karoljak? És miért adtál értelmet, ember? Hiszen téged is gyötör a tudás. Látom esténként ügyeled a csillagokat és köröket rajzolsz az asztalodra. Azután összegörnyedsz és kisebb vagy az egérnél, amely a szobád falán kapingál. Ugy-e kicsi vagy, ha nézed a távoli csillagokat? Ugy-e fáj? Akkor miért nézed?... És miért teremtettél engem? Hogy ezzel is gyötörjed magadat. Mert sok titkomat kicsaltad: a föld mélyének szörnyű titkait, amiket gyenge óráimon elárultam neked. Ugy-e, azért alkottál, hogy kinozd magadat?... De mit akartál éntőlem. Miért nem gondolsz az én kinjaimra? Se

Blatt aus einem in Prag 1527
gedruckten Haggada

Az 1527-ben nyomtatott prágai
Haggáda egy lapja

föld nem vagyok, se férfiú nem vagyok. Ha föld voltam, ám maradtam volna föld, ha férfiúnak formáltál, miért nem kutattad előbb a titkot, hogyan kell a földből húst csinálni és a kőből csontot? Látod, én föld vagyok, én tudom földdé mállasztani a húst. Hannácskát megöleltem s az ő zsenge húsa vágyík a földhöz.

LÖW: Bosszút állsz, Gólem? A halálát akarod!...

GÓLEM: Nem, nem akarom a halálát. Azt akarom, hogy éljen. De akard te is az én életemet.

LÖW: Én akartam. Akartam. El fogom mondani az életed titkát... A Teremtő legrejtettebb nevét írtam pergamenre és azt tettem a nyelved alá. Odatapadt a nyelvedhez az életadó talizmán, mint az iny, amely az ízeket ízleli. Ha nem érzed vele az élet ízeit, ám tépd ki a szádból, Gólem. Fájni se fog s te megszűntél embernek lenni. Tépd ki, Gólem, ha nem akarsz emberhez hasonló maradni.

GÓLEM: Tépjem ki? Nem, nem, nem tépem. Most már élni akarok. Ember akarok maradni, olyan akarok lenni, mint a többi ember. Hogy ne rémüldözön Hannácska, ha közeledem hozzá. Most is sikoltott odabenn, mert említettem a nevét. Fáj nekem a sikoltása. Mintha hasogatnák a torkomat... Van neked még talizmánod. Tégy a bőröm alá egy titkos pergament, hogy az agyagom hússá váljon, a nedveim vérré. Faragd le késsel az otrombaságaimat, hogy szép legyek és ne nevéssenek rajtam az utca gyerkőcei. Hogy férje lehessen Hannácskának... Jaj, az a sikoltozás!... Gazdag férfiú volnék, aki a prágai kalmárok minden ékszerét, minden selymét és bársonyát megvenném neki. Erős vagyok, mert öklömben a rengő föld ereje s a hátamon valaha szilaj csatalovak rugdalódtak. Dússá tenne az erőm s a kincset, amit az erőmmel szereztem, mind neki adnám. Elmennék a császárhoz és ő felfogadna hadvezérnek. Megverném az ellenségeit, öccsét, a főherceget, a törököket és a magyarokat s ő nyugodtan vigyázhatná éjjel a csillagos eget, nappal meg babrálhatna a ketyegő órái között... Miért nem adsz nekem még egy talizmánt, rabbi?

LÖW: Mert nincs. Az volt a leghatalmasabb ígém. Nincs hatalmasabb. Bár ha volna, se adnék... Rettentő, amit akarsz. Hannácskát? Te, akit én teremtettem csúnya sárból, aki csak egy tévelyedett gondolatom vagy... és Hannácska, aki az őseim vére, akiben minden gondolatom tovább él? Hogy mertél erre gondolni is, Gólem? Inkább elpusztítalak és leszel megint föld, amelyen kalászhok teremnek és nem fogod irigyelni a virágos rétet.

GÓLEM: Jól van, mesterem. Megölhetsz. Én nem halok meg, mert ezentúl is élni fogok. De engedd, hogy magammal vigyem őt, akit megszerettem. Engedd, hogy magamhoz öleljem és

hívjam őt magammal földnek. Földszaga van neki is és belőle is nőni fognak fűvek és virágok. Ha selymet nem adok neki, adom a fűvek selymét, ha ékszeret nem vehetek neki, teremjen a testéből virágok ékszere. Engedd, hogy megöleljem és ő jönni fog velem...

LÖW: Megállj, Gólem. Parancsolom, hogy megállj. Ne indulj a függönyök felé. Hallod? Halálosan síkoltoz. Meg ne öljed, neki még élnie kell. Állj. Parancsolom. A Rejtelmes nevében, akinek ígését a nyelved alá helyeztem... Úgy... Tátsd ki a szádat. Megragadtam a pergament! Hallgass!... Véged! Omolj össze, pusztulj átkozott sárember... Sohase költelek fel többé. Soha, soha... Nevetgélsz, Hannácska? Nevess, drága hegedűm. Kacagjál kislányom, élni fogsz. Megöltem a halált, aki meg akart ölni téged...

LÓRÁNT MIHÁLY: ÉS SÍR A HARCIDAL...

— Északi harctér —

A fák sírnak... és sír a föld is mélyen;
Az ég sír és sír minden, ami van.
A csillag sír a messze-messziségben
És sír a fegyver... sír a harcidal.

Most minden sír... a szívünk húrján könnyek
Pattannak fel a mélyzengésű dalból.
A dal, a dalos hang a bánatkönnyet
Kilopja szívünkből... vad viadalból.

Vad viadal a szívünk... húrján fájo,
Síkoltó vágyak távoli visszhangja.
Belénk karmol... a keze durva, vajú,
Marcangoló emlékek vad viharja...

Vad, viharos világok messzerengő
Orkánja zúg, tombol a bércek hátán.
S a dal, a szó a szánkon elmerengő...
A dal, a könnyes hang szívünkbe vájkal.

Szívünkbe vájkal. — Szívünk... szívünk...
könnyünk.

A könnyünk hangja, lelkünk ringatója...
Hullatunk halkan fájo, drága könnyűt...
Anyánkra gondolunk... a ringatónkra.

Anyánkra gondolunk... a gyermekünkre,
A házunk meghitt kedves, kis zugára...
A könnyünk sír a dallam-csengetyűkbe'
És sír mindnyájunk tépdesett ruhája...

És minden sír a dalunk lenge szárnyán:

A fák sírnak... és sír a föld is mélyen;
Az ég sír és sír minden, ami van.
A csillag sír a messze-messziségben
És sír a szívünk... sír a harcidal.

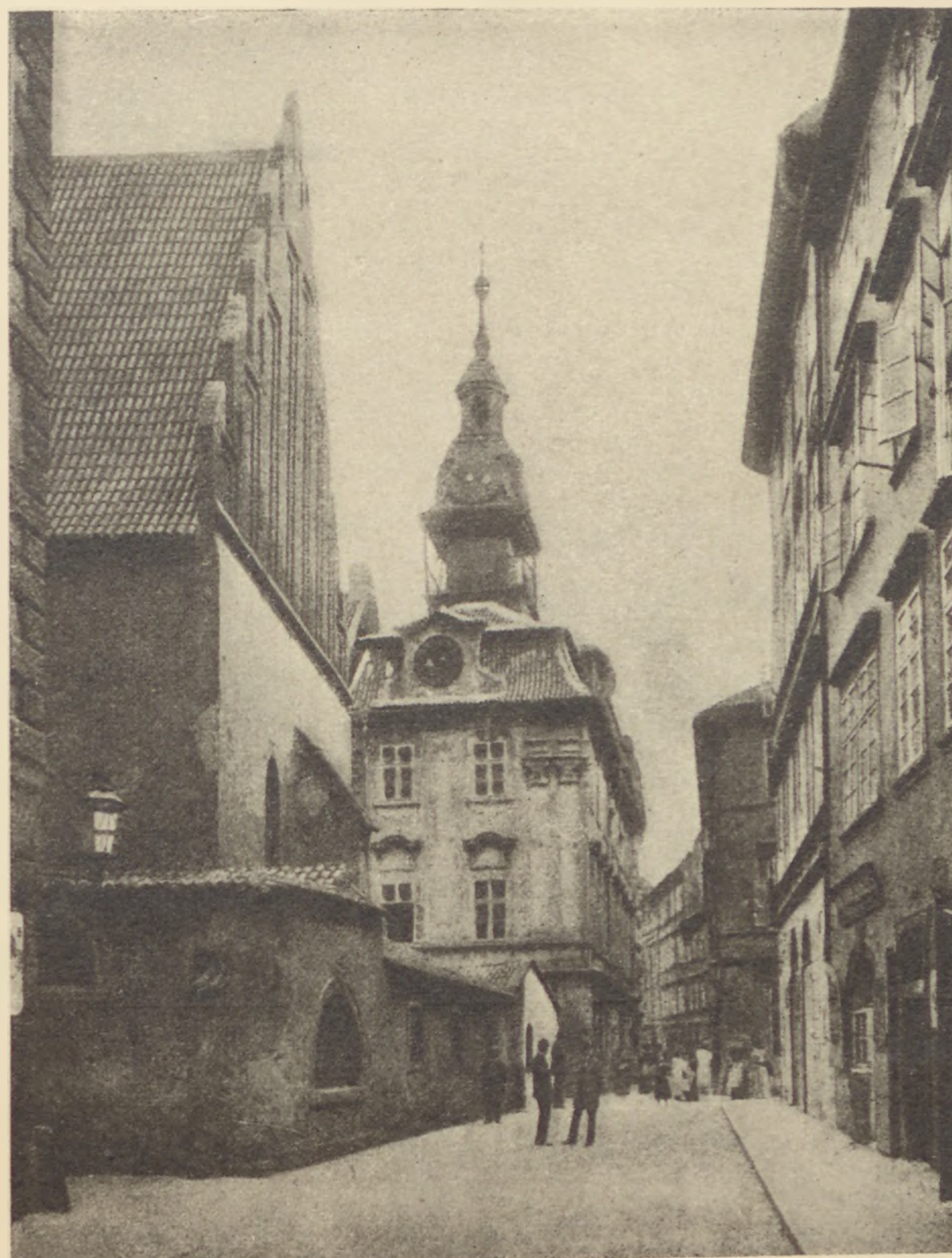
DR. E. RYCHNOWSKY (PRAG): A RÉGI ÉS AZ ÚJ PRÁGA

A régi zsidóváros... Tisztán visszaemlékezem reá, diákéveim korából, midőn az óráközöket nem tudtuk hasznosabban elütni, mint hogy keresztény társainkkal folytatott vitáinkat az antiszemitizmus erkölcsi igazolásáról, avagy arról a kérdésről, hogy lehet-e vajjon egy zsidó „német-nemzeti érzelmű“, a kar hatalmára bíztuk. Mi zsidók akkor az osztály kisebbsége voltunk és keresztény társaink bizony gyakran és bőven elpáholtak minket, anélkül, hogy sikerült volna nekik nézeteiket ránk kényszeríteni. De hiszen már ösrégi idők óta ez a zsidóság jelszava: szenvedni és remélni. És sem a karok kék feltjai, sem az eltépett gallérok, sem a harc mezején maradt nyakkendők nem tudtak minket meggyőzni az antiszemitizmus jogosságáról, sem arról, hogy a zsidó képtelen a „német nemzeti“ vagy egyéb nemzeti érzületre.

Azon az ifjúkori világnézetten, mely mintegy két évtizeddel ezelőtt az iskolatermekben nyilvánult meg, a fejlődés esztendei alig változtattak.

Das Schamesgässchen in Prag

Das alte jüdische Rathaus in Prag A régi zsidó községháza Prágában

Szenvedni és mégis reménykedni a jövőben — ez talán a zsidó lélek legtalálhatóbb jellemzője, mely mindig visszatér. Az az öntudatlan viszony, melyben keresztény diáktársainkkal álltunk, a későbbi években egyre tudatosabbá vált és vaskarmokkal vájódik agyunkba most, midőn alkotó kortársai vagyunk világtörténelmi eseményeknek, melyekből Európa, ez a ráncosképű vénasszony mint valami megifjító csodaforrás vizéből fog nem sejtett szépséggel kiemelkedni, utána pedig a népek és nemzetek viszonya újonnan fog szabályozódni.

Mireánk, zsidókra is rá kerül majd a sor. A háború után megmérnek majd minket és ha Isten is úgy akarja — nem fognak könnyűnek találni. Már ma is szebbnek látjuk jövőnket, előítéleteket látunk összeomlani, melyeknek már régesrégén össze kellett volna omolniuk, ha az egyenjogúsítás nem csupán a papíroson volna meg. De mi optimisták vagyunk... optimisták ösidők óta... és reménykedünk...

Tisztán visszaemlékezem még reá, a régi zsidóvárosra, midőn — fiatal és szegény diák lévén (amit tulajdonképpen felesleges is megjegyezni, mert van-e rabbicsemete, aki a földi javakban bővelkednék?), szűk ebédemet naponta a mensa-egyletben nyertem, melynek székháza akkoriban a Würfel-Gassen emelkedett, vagyis kellős közepén a zsidóvárosnak, szűk és homályos keresztutcán, mely óvatosan elrejtőzött a nagyvilág elől.

Die Altneusynagoge in Prag
(Gest. v. S. Langer)

A prágai Altneusynagóga
(Rézmetszet a Magyar Zsidó Múzeum gyűjteményétől)

Szűk és homályos. Ez volt mindig az első benyomás, melyet ezekről a festői utcákról és síkatorokról nyertek, melyeknek oldalai egymáshoz annyira közelestek, hogy a szemközt lakók az ablakon át kezelhettek egymással, ha ugyan nem a nyílt utcácska során elegyedtek bizalmas beszélgetésbe. Ezekben a szűk utcákban, melyeknek mentén hallatlanul mély és homályos boltocskák húzódtak meg, bonyolódott le a nyilvános és a magánélet, úgy hogy a civilizált középeurópaí-nak, aki ezt először látta, a szó a bámulattól és

különböben oly hirtelen áremelkedés történt, melyről háborús idők árdragítói is példát vehettek volna. Az idők megváltoztak, végleg megváltoztak. A régi zsidóváros lerombolásával a vándorló árusok is eltűntek és végleg a boltokba húzódtak vissza. Aki most régi metszetet, ósdi könyveket, régiséget keres, annak a pénzeszacskót jól meg kell eresztenie.

Örömtelen és nyomott volt a levegő ez alacsony lapos, vagy hosszú, magas házak mentén, melyeknek homályos tónusa a művészi benyomást kimélyítette, amint új bosszúság új barázdát von egy öreg-asszony ráncos ábrázatán. Szegény zsidók és szegény keresztények, ez volt a lakosság, mely az utcák e tömkelegében nyomorgott. Ez ósdi házak valamelyikébe belépnie az idegennek, nem volt minden veszély nélkül való. Amennyiben nappal a világitással takarékoskodtak (egyébként éjjel nem kevésbé és a pislogó, szomorú olajmécsvilága mintha arraszolgált volna, hogy a sötétség szembe-tünőbb legyen), a járatlannal könnyen megtörtént, hogy fejével a vastag falakba ütődött, mielőtt a síkatorok és szűk közök

Die Prager Altneusynagoge und das jüdische Rathaus in der neuen Umgebung

A prágai Altneusynagóga és a zsidó községháza az új millióben

tömkelegében célját elérte volna. Ó, ezek a vastag falak, a régi zsidóváros házaiban! Aki évekkel ezelőtt látta, amint baltával és kapával szétrombolták őket, hogy helyükbe korszerűen vékonyfalú építményeket emeljenek, nem fog róluk megfélemedezni sohasem. A modern bérházak másfél-téglás és rábitz-falaihoz mérten özönvíz előtti alkotmányoknak tűnnek fel, melyeknek méretei nem illenek bele a mi anyaggal zsugori korunkba.

E vastag falak mögött virágzott, az éber ellenség irigy szemei elől elrejtőzve, a zsidó családi élet káprázatos tisztasága. Nem kell erős képzelőtehetség, hogy kirajzoljuk, minő áhitatos, szent órák suhantak a családba, ha a családfő a nyugalom napján, a hétköznapi porát lábairól leerve, hazatért, ha otthonában az ünnepi, díszes hétkarú gyertyatartós, fehér asztal fogadta, ha egy napot övéinek körében zavartalanul, önmagának és Istenének szentelhetett, elképzelhetjük, mint kárpótolta őt ez az egy nap mindazért, amit a többi hat napon át a nem mindig barátságos érzelmű másaitól bőségesen elszenvednie kellett.

Minden biztonnal hibás dolog a régi idöket a romantika eszményítő fényében látni. Feltétlen dicsőhimnuszokat zengení a régi jó idökröl, felette kritikátlan eljárás. Nem szabad elfeledni, hogy azok a dolgok csupán azért szépek és elragadóak, mert az idöbeli távolság letompította az éleket, megengyhítette a keménységeket. A zsidóvárost, Prága ötödik negyedét, az úgynevezett városrendezési törvény értelmében lerombolták. A zézugos szük utcák, melyeknek házaiban esetleg nagy bünök is búvóhelyre lelhettek, melyek szeméttöl és piszoktól csepegtek és ahol oly sokan rejtöztek el szent Hermandad tekintete elől, eltüntek és ami csúfsága volt a kezdetleges egészségügyi követelményeknek is, kipusztult. A zézugos, görbe utcák és síkátorok helyébe széles, nagy útvonalak léptek, a modern kor szeszélyei szerint feldiszitett négyemeletes palotákkal. Ebben a pontban a modern, józan embernek nem lehet kifogása a zsidóváros sorsa ellen. Nagyvárosiasan kiszépült és a „rendezési területen“, azon a vidéken, ahol egykoron, mint mondtuk, szegény zsidók és szegény keresztények nyomorogtak, előszeretettel lakik a plutokrácia, míg a szegény lakosság, melynek még nem telik, hogy több ezer korona évi lakbért fizessen, a távolí külvárosokba települt át.

De a jóízlés ellen elkövetett bünök, a bünök a városrésztílus, a bünök a történeti érzék ellen — soha többé nem tehetők jóvá. Mind az a hiba, melyet a modern és célszerűsége alapuló építómód elkerül, mind megtalálható a zsidóvárosban, mint valami finom érzékkel összeállított mintagyűjteményben. Nézzék csak meg a Niklas-Strasse-t! Bérkaszárnák középkori várak formájában gögösködnek saroktornyokkal, erkélyekkel, kilátókkal és egyéb effajta csecsebecsekkel vannak felcícomázva. Az ablakok pedig,

melyeken levegőnek és fénynek kellene beömölnie, lörésszerűen szükek és kaján mosollyal fogadják kísérletedet, ha fejedet kiakarnád az ablakon hajtani, hogy lásd, ami az utcán történik.

Hogy minden háznak külön, sajátos stílusa van, ahelyett, hogy az építések engedélyezői az utak egységes stílusára ügyeltek volna, nem javít az ügyön. Ahány ház, annyi stílus! Román és gót, barokk, reneszánsz és szecessziós stílus és mindez szervesen, egymás hegyén hátán úgy, hogy akinek stílérzéke van, szomorúsággal fordul el a nagyméretű kultúralanságtól és stílusnélküliségtől.

És a híres „Altstädter Ring“-nek is, amely pedig

— mert a régiek valóban értelemmel építettek — „gyűrű“ nevének becsülettel megfelelt, szintén bele kellett ebbe törödni. Bárhol is álltak meg azelőtt az Altstädter Ring-en, a régi zsidóváros ezen benyílóján, mindenütt a zárt kör benyomását érezték, mert a Ring-be torkolló utak annyira összeszűkültek, hogy a tekintet az egyenes útvonalra sohasem eshetett, hanem mindig csak a szemközti fekvő úttoldalra. A „városrendezés“ által a Ring-et feltépték s így megtörték a tér stílusát, melyet egész Európa irigyelt Prágától. A kilátás az izléstelen Niklas Strasse-ra és túlra a Belvedere zöld lejtőire nem pótolja a veszteséget. Az Alt- és a Josefstadt rendezői ugyanis szükségesnek vélték, hogy a széles „Gränhaus“ — régi, történelmi épület, mely védőleg terpeszkedett a Dienzenhofer-féle orosz templom előtt és egyik oldalra a kis Dreibrannen-Platz-ot zárta le — elpusztuljon, hogy szabad utat nyerjenek a Niklasstrasse felé. Kétszeres barbárság történt ezáltal. Az egyiket, a térstílus lerontását az Altstädter

A Maisl-utca nyugati része
Der westliche Teil der Maislgasse

Ring-en, már említettük: az Altstädter Ring szerencsésen elveszítette mély és egyedülálló hatását. A másik barbárság az orosz templomot illeti, melyet egy oly mester, mint Dienzenhofer, bizonyára nem cél nélkül tervezett az utak tömkelegébe és amely most környezetétől megfosztva, ferdén és duzzogva pislog a Ring nyílásába.

Hogy történelmi épületeket kényszerítő ok nélkül a környezettől megfosztani nem szabad, oly követelmény, melyért az építőművészet beavatottjai már évek óta, szóban és írásban, elméletben és gyakorlatban sikra szállnak. A prágai városháza ügyét annak idején e szempontból ugyancsak nem fontolták meg. Az *Altneusynagoge* lakolt meg érte. Ez, amióta Prága az oly „izléses“ városrendezés áldásainak örvend, minden oldalról szabadon áll! Ha legalább a szomszédos házak illeszkedtek volna e tiszteletreméltó, régi épülethez! De éppen a legdarabosabb és leghívalkodóbb bérkaszárnnyak terpeszkednek el körülötte. Ha az ügy nem volna oly szomorú, nevetni kellene, hogy mily halálos biztonsággal és mily tervszerűen csináltak itt mindent megfordítva. Gondoljanak csak arra, hogy ez az istenháza, melynek falai a jámbor legenda szerint a salamoni templom köveiből valók, egyszerűségében és igénytelenségében, fekete falaival, világosan kivehető kettős stílusával (külsőleg is, íme, mintegy jelképe a prágai zsidók történetének!), hogy az egész épület láthatóan mint könyörög, hogy valahová támaszkodhassék, hogy valahol szilárd támasza legyen, hogy ne váljék azonnal szembetűnővé. És most ezt a minden tiszteletre méltó épületet, melyből oly gyakran emelkedtek halálra szánt zsidók jajkiáltásai az ég felé, környezetétől megfosztották és közvetlen közelében négy- és ötemeletes paloták terpeszkednek. Az emberiség

A. Kaspar: Prager Schleifer

A. Kaspar: Prágai köszörős

minden fájdalma foghat el valakit, ha látja, hogy ily barbárság lehetséges volt annak ellenére, hogy működik egy központi bizottság a történelmi műemlékek megóvására.

De az Alt-Neuzsínagóga tözsomszédóságában a civilizált európainak a legnagyobb vandalizmus tárulhat a szeméi elé, egy bűn a történet szent szelleme és a város szépsége ellen és ez annál súlyosabb, mert nem a sötét középkorban történt, hanem annak a tizenkilencedik századnak a végén, mely dicsekszik, hogy szíve és érzéke van a mult iránt. A városrendezésnek — útnyitás okából — a világhírű, régi zsidótemetőnek egy nagy része is áldozatul esett. Mintegy 1900

Die Meiselgasse in Prag

A Meisel-utca Prágában

négyzetmétert sajátítottak ki. E borzalmas tett megokolása a város akkori urainak nem volt nehéz. Először is, mondták, a térség az akadémiai gimnázium részére szükséges és másodszor is, a zsidótemetőnek nem történetileg értékes részéről van szó, mert annak „magától értetődőleg” fenn kell maradnia. Ha ennek a borzalmas tettnek az esetében, melyhez hasonló alig fordul elő a műtörténelemben, a gyermeket nevének akarjuk nevezni, úgy ez csupán butaság volt és gyűlölködés a zsidóság ellen. Maguk a cseh körök is energikusan állást foglaltak akkoriban és a régi zsidótemető részleges kitelepítését a „legnagyobb európai szégyen”-nek mondták. A temetkezési egyesület évek hosszat küzdött e szenthelyek sértetlen fenmaradásáért, de a bölcs bírák ellenük döntöttek. A kiásott csontok most egy domb alatt nyugosznak, melyet síremlék díszít. Rajta a jámbor David Lieben-nek egy imája olvasható, mely kéri az üdvözültek szellemét, bocsásson meg, hogy megzavarták nyugalmaikat, melynek az írás szavai szerint öröknek kellett volna lennie...

Erős világi hatalmak mozdultak meg rég elhalt öreg zsidók védtelen csontjai ellen és most, hogy céljukat elérték, egyelőre elcsendesültek. Egyelőre csupán, mert nem szenderültek el és legközelebb majd más alkalmat keresnek, hogy az annyiszor megbántalmazott zsidóknak szívére sujtsanak. Mi lesz legközelebbi céljuk? Oly érzelmünkben fognak sujtani, mely évszázadokon át szent volt nekünk, mert multunknak kiáltó szimbolumát véltük benne, melynek láttán reményteljesen felegyenesedhetünk? Avagy beltulajdon ellen fognak fordulni? Az emberi jogok ellen, melyeket örök, vad harcban küzdöttünk ki a sötétség hatalmaitól? Ki mondhatná ezt ma meg nekünk, ki vonhatná le a sűrű fátyolt a jövő arcúlatáról? Hogy a zsidóság ellen összeesküdt minden hatalmak a háború után sem fognak meghunyászkodni, több mint egy okból bizonyos. De üssön ám le korábban avagy később a kalapács Izrael ártatlan fejére, — nem fogja megsemmisítőleg érni! Ezt a vigaszt vihetjük magunkkal a multból a jövőbe és belőle meríthetjük reményeinket, történiék bármí is. Mert örök sajátossága a zsidó léleknek: szenvedni és mégis reménykedni a jövőben!

ROSSZ CSILLAGBAN

— ABRAHAM IBN EZRA —

Rossz csillagban születtem én,
A sors hozzám oly mostoha,
Ha gyertya volna üzletem,
Nem volna talán éj soha.

Hiába üzöm a szerencsét,
Csalfán kacagva fut tova,
Halottas ruhát ha eladnék,
Senki se halna meg soha.

Patai ford.

DR. KISS ARNOLD: A PRÁGAI RÉGI ZSIDÓTEMETŐ LEGENDÁI

Egyszerűek, pompátlanok a régi zsidó temetők. Művész vésője nem emelt föléjük ihlett lélekből fakadt márványpoémákat, sűrű lombfolyosókkal beárnyalt ösvényeken régi, százados sírkövek virrasztanak az örökkévalóság sejtelmes hallgatagságában. Virágot, hervadó koszorút nem helyez emlékező kegyelet jele gyanánt a zsidó néplelek halott kedveseinek hamvai fölé, látogatóba ha jár a halottaihoz, köveket tesz a síremlékre, talán annak jele gyanánt, hogy a virág hervadásánál maradandóbb az ő fájdalmas emlékezése, el nem porladó, mint a tömör, kemény kődarab, csak a halál pörölye törheti egykoron majd szilánkokra, ha ütni fog az ő órája is. Gyönyörűen éneklí meg Ada Christen „A prágai zsidótemetőben” című költeményében ezt a zsidó népszokást:

Rabbi Löwnnek sírhalmánál
Csöndben álltam elmerengve,
Vezetőm a halott mestert
Magasztalta lelkesedve.

„És miért van — így kérdeztem —
Hogy ti zsidók, a sírokra
Halk morajjal követ dobtok,
S úgy távoztok hajladozva?”

A Pinkász-utca Prágában, háttérben a zsidó temetővel
Das Pinkasgässchen in Prag, im Hintergrunde der jüdische Friedhof

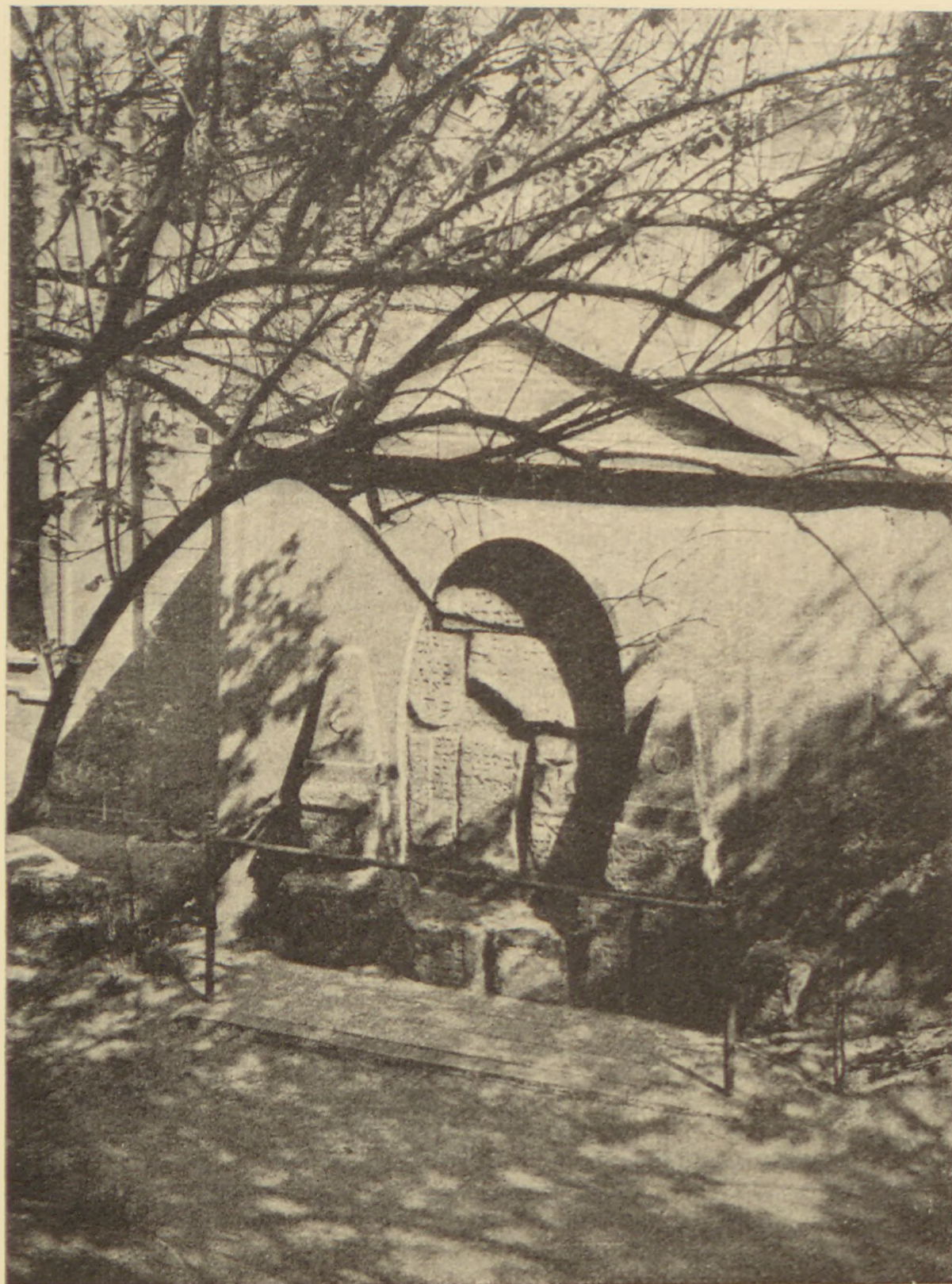
Salomon ben Jechiel

Mordechai Meisel

S kérdésemre ím a válasz:
„Úgy rendeli hagyományunk.
Az élőknek hogy virágot,
S a halottnak követ szánjunk . . .“

— Ilyen pogány szokásoktól
Mentek vagyunk mi már régen,
A zsidó tant meg nem értjük,
S ha követjük — oly másképen!

Az élőké: kődobásunk,
S akiket már eltemettünk,
Virágokkal elborítjuk:
Kiket élve megköveztünk . . .

Régi sírkövek (XIV. sz.) az egykori Wladislaw-utcai temetőből (Prága)
Alte Grabmäler aus dem ehem. jüd. Friedhof in der Wladislawgasse (Prag)

Az igazi fájdalom nem tud szónokolni se márvánnyal, se szóval, se virággal. Az igazi fájdalom és kegyelet bibortalanul jár, zsákban, hamuval és sarutlanul. A zsidó fájdalom nem ismeri a halotti torok hangulatának lármáját, földöntött széken a földön ül. És mégis, ebben az egyszerű kegyeletben, ebben a hallgató, elnémult gyászban annyi mélységes poézis s olyan csodálatos lélekbéli ihletnek öntudatlan művészete csillog. A könny drágagyöngye köré művészi foglalatot nem vésett a zsidó psziché, de maga a gyöngy a lélek költészetének legmélyebb bányáiból való s régi zsidó temetőkben mintha kiomlott könnyek drágagyönggyé merevült csillogása reszketne mélabús poézis sötét fátyolai alól alkonyati tüzek szikrájában, a düledező, kicsiny síremlékek héberírásos kövei fölött az örökélet levegőjében . . .

Keveset beszél az írás a túlvilági életről s a föltámadás hitéről is. Nincsen külön dogmában elskatulyázva ez a hit, de úgy tör elő a zsidó lélekből, mint illat a virágból. Kiárad minden pórusából, betölti mámorával az egész zsidó életet. A zsidó „*Bét-Chájim*“-nak, „örök élet házának“, „*Bét-Olam*“-nak, „az örökkévalóság házának“, vagy „*Jó hely*“-nek nevezi a temetőt. Fapálcikát helyez a halott mellé: legyen mire támaszkodnia a föltámadást hirdető harsona zendülésekor. Arcal kelet felé fekteti a sírba a halottat: a szentföld felé legyen föltámadása.

A zsidó legenda szünetlenül foglalkozik a halottakkal. A zsidó néplélek nem hiszi, hogy a sírban vége az életnek. Éjfél órában kiszállnak sírjaikból a holtak. Hazajárnak . . . imádkoznak kedveseikért . . . virrasztanak, örködnek fölöttük . . . jelet adnak, ha bűnbe estek az élők, vezekelnek vétkeikért.

A régi, gyönyörű prágai zsidótemetőt csodásan szép legendákkal népesítette be a nép fantáziája. A zsidóságnak sok nagyja pihen itten, akiknek életéhez és halálához legendák és mondák hosszú sora fűződik. Sőt a népképzelet idehelyezett olyan zsidó nagyságokat is, akik más, messze földön alusszák örök álmukat. A temető egyik legendája szerint, Rásinak is van sírja a prágai temetőben, a sírban azonban jámbor utóda, rabbi Simon pihen, míg Rási, aki a monda szerint Prágában mártírhalált halt, hitvese által csodabalzszammal életrekelte, üldözői elől Wormsba menekült.

A prágai temető egyik legpoétikusabb legendája a legismertebb prágai rabbihoz, a „magas Rabbi Löw“ személyéhez kapcsolódik.

II. Rudolf Csehországban való uralma idejében történt. Nagy járvány tört ki Prága zsidó lakossága között. A járvány különösképen csak a zsengekorú, ártatlan gyermekek közül szedte áldozatait. Az idősebbeket megkímélte. Százával kísérték naponta gyermekhalottat a régi zsidó temetőbe. Szerencsétlen szülők és testvérek jajkiáltása verte föl a zsidó negyedat. Oly nagy számban

Avigdor Karo, a híres héber költő sírja

Die Schüler des Rabbi Löw

Rabbi Löw tanítványai

haltak a gyermekek, hogy a kicsiny gyermek-hullák gyakran napokig temetetlen feküdtek, mert nem volt elegendő munkaerő a számtalan gyermek-sír megásásához. Ez még inkább elősegítette a járvány terjedését, mert a temetőben elhantolatlanul heverő hullák mérges miazmái az egész gettót megfertőztették. Nagy volt a zsidók sérelme. Abban, hogy a járvány csak az ő közösségükben dühöngött, isteni büntetést láttak, amely valamely ismeretlen bűn miatt sujtja az egész községet. Böjtnapokat rendeltek el, bűnbánó

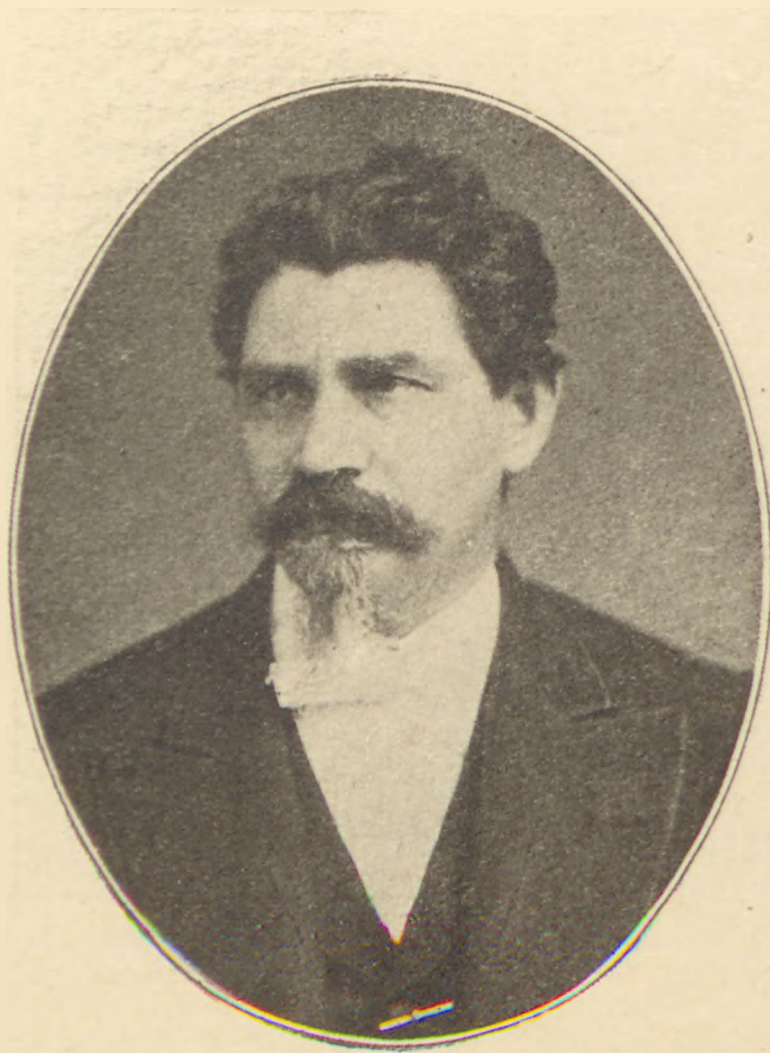
imákat mondtak — nem használt böjt, nem használt imádság. Összegyültek a város legtudósabb talmudistái és rabbijai, hogy kikutassák, milyen bűn okozza a szörnyű büntetést. Hiába tanakodtak: egyiküknek se sikerült a titok nyomára jutni. A tudósok között volt *Rabbi Beczael Löw* is, a talmud, kabala és asztrológia tudományaiban járatos, nagyhírű, nagybölcsességű mester. Virrasztó éjszakai órában népének szerencsétlensége gyötörte Rabbi Löw szívét, szerencsétlen, gyermeküket vesztett apák és anyák

David Gans, a híres történetíró sírja

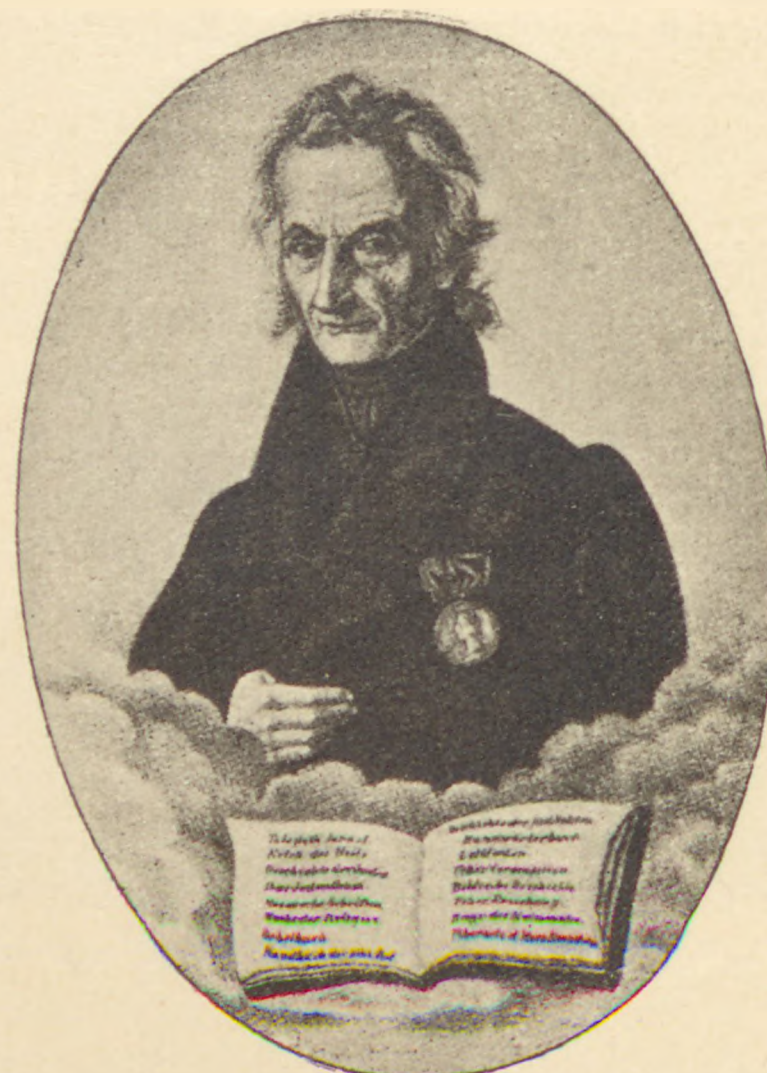
Israel ben Salman Jesaiás Hurwitz

Dr. Adolf Hübsch prágai rabbi

David Oppenheimer (egykorú rézmetszet)

Peter Ber prágai történetíró

jajveszékelését vélte hallani, — könnyek áztatták halovány orcáját. Mély áhítattal imát rebegett s arra kérte az Istent, adna neki jelet, miképen lehetne a járványt megszüntetni. Elaludt ekkor Rabbi Löw s álmában megjelent neki Éliás próféta, aki éjfél órában elvezette őt a temetőkertbe. S az örökélet kertjében, ott a temetőben azt látta, hogy a sírjaikból kiszállnak a kicsiny gyermekek holttestei. Amikor fölébredt álmából Rabbi Löw, sokáig gondolkozott az éjszakai álomlátományon és isteni jelnek vélte az álmot.

Hálát mondott az Úrnak, amiért világosságot öntött a szívébe, azután egyik tanítványát szólította s azt mondta annak:

„Az Isten haragja nehezedett ránk. Nyomorúságot és szerencsétlenséget küldött ránk, mert nagy vétékbe estünk. Meg kell hát tudnunk, milyen bűn az, amit elkövettünk, amiért bűnhődünk. Légy tehát erős és bátorszívű; menj ki ma éjszaka a Bet-Chájimba és ha majd látni fogod, hogy az elhalt gyermekek fehér tachrichim, halottas ruháikban fölkelnek sírjaikból: egyikről közülük tépjed le a halottas ruháját, és hozzád el azt énnekem.“

A tanítvány engedelmeskedett. Éjfél előtt kiment a temetőbe. Mély csönd pihent a néma sírkövek fölött, a fűzek és akácok lombjai titokzatos rezzenéssel hajoltak időnként egymáshoz, amint a szellő végigsuhant rajtuk, a hold sápadtan sárga korongja derengő aranyfénnel vonta be a sírkert magányos ösvényeit. Pontban éjfélikor tompa moraj kelt a temetőben hirtelenül. Megdermedt a szíve a rémüllettől a tanítványnak attól a látványtól, amely elébe tárult. Halottas fehér ruháikba burkolódzva, kicsiny gyermekek holttestei szálltak ki a sírokból és sajátságos, kísértetszerű táncot lejtettek a sírok

A. Kaspar: Der alte jüdische Friedhof in Prag

A. Kaspar (Prag): A régi prágai temető

között. Sokaig tartott, amíg a tanítvány rémületéből fölocsudott, már-már futni készült a döbbenetes látvány elől, de mesterének, a „Hoher Rabbi Löw“-nek parancsa eszébe jutott, legyőzte a szíve félelmét, letépte az egyik kis halottnak testéről a tachrichimet s a rabbihoz futott, aki háza erkélyén várt már reá s akinek aztán töviről-hegyire elmondta a történeteket.

Ekkor a rabbi és tanítványa egyszerre csak azt látták, hogy egy piciny mezíten gyermekkisértet siet felénk. A halott kisgyermek könnyörögve nyujtotta fel összetett kezecskéit a rabbi erkélye felé és szívetindítóan esdekelt, hogy adják neki vissza a tachrichimet, különben nem talál többé nyugalmat a sírban. Rabbi Löw azt felelte a halott gyermeknek, hogy csak úgy adja neki vissza a halottas ruhát, ha elmondja, mi az oka a szörnyű járválynak? A kis halott vonakodott válaszolni, de amikor látta, hogy a rabbi nem enged, végre is válaszolt a faggató kérdésekre s elmondta, hogy egy, a közeli utcában lakó két asszony erkölcstelen életmódot folytat s emiatt gerjedt föl az Isten haragja s ezért a bűnért sujtotta járvánnyal az egész községet.

Rabbi Löw meg akart győződni a gyermek szavainak igazságáról, kézen fogta a kis halottat s elvezettette magát abba az utcába. Meggyőződést szerzett magának, hogy a halott gyermek igazat mondott. Visszaadta neki a tachrichimet. A gyermek boldogan szaladt vissza a Bet-Chájimba, hogy végre újra édes pihenőre térjen. Rabbi Löw pedig súlyos büntetést szabott ki a bűnös asszonyokra — s íme a járvány ettől fogva megszűnt. A prágai zsidó község hálaímeit zengett, hogy a járvány veszedelme elhárult, hogy az ártatlan gyermekek élete fölött nem függ többé a halál pallosa. Azt az utcát, amelyben a vétkes nők laktak, a nép „Beleles-utcának“ nevezte el, az erkölcstelen életű asszonyok nevére, akiknek egyikét Bellának, a másikat pedig Ellának hívták.

A máshitűek legendaköltése is fölkereste a régi prágai zsidótemetőt a *St. Veíti káplán* mondájával:

Sűrű fűzfalomb árnyéka alatt van eltemetve a prágai zsidótemetőben egy halott, aki azonban még a halál pihenőhelyén se tudott nyugalmat találni. Hiába köszöntik a halottak békéltető szavával: „Sólaum Aléchem“ — nem tud megpihenni mégsem ez a halott. Ifjúkorában elhagyta apái hitét, a zsidó vallást, a katolikus hitre tért s a st. veíti dóm papja lett. Amikor azonban halálos ágyán feküdt, forró vágy fogta el, hogy a zsidó temetőben pihenjen, megemlékezett származásáról. Ott a prágai zsidó temetőben feküdt egy ifjú zsidó leány, akit rajongó szerelemmel szeretett egykor. Újra zsidó lett halálos ágyán a st. veíti káplán és a zsidó község teljesítette végső óhaját s egykori szerelmese sírjának közelében temették el. De amiképen az élete telve volt nyugtalansággal: a sírban se talált nyugalmat a st. veíti káplán. Minden éjszaka kijár a sírjából,

a Moldva folyamához siet, ahol egy csónak várakozik reá, rajta kísérteties csontváz ember a hallgatag evezős.

Sötét, felleges éjszakán, meg holdvilágos éjszakai órákban, zivataros zímankókban és csikorgó éjjeleken átevez a túlsó partra. Partraszáll s az evezős ember kíséretében a prágai várba siet föl, a st. veíti dómtemplomba. Ott a zsidó származású, hivatásához hűtlen káplán az orgona elé ül, szent dalokat játszik az orgonán, a csontváz-evezős pedig a fujtatót nyomja. Egyházi zsolozsmák és vezeklő dallamok hangjai zúgnak végig a csöndes, komor és üres dómnak levegőjén. Megrendítő, kísérteties dallamokkal, fájdalmas imákkal panaszkodik a hűtlen pap ott a dóm-ban, Isten előtt vezekel s bűnbocsánatért esdekeli. Ám a megindító panaszokat nem hallgatja meg az Isten. A st. veíti toronyóra mutatója közel van az éjfélre, az éjféli idő jelzéséhez, csakhamar mély bűgással tizenkettőt kondít a harang: a halott pap siet, hogy az éjféli ott ne találja; az orgona elnémul s az orgonajátszó búsan fölkeresi újra csónakját.

A kísérteties evezős újra átviszi a folyón s a hűtlen pap visszatér sírjába, apái sírkertjében, hogy minden éjszaka újra meg újra kikeljen a sírból, újra átevezzen a folyamon s a st. veíti dóm-ban újra könnyörögjön, újra vezekeljen, végleges bocsánatot kérjen Istenétől soha nem szűnő bűnbánó zsolozsmákkal, sirató énekekkel...

Legendák százai örökitik meg ezeken kívül még a prágai zsidótemetőben nyugvó nagy rabbik, híres mesterek és jámborok emlékezetét. A kabbalistának ünnepelt „Hoher Rabbi Löw“ Jehuda ben Becalel Löw emlékét, aki II. Rudolf császár meghitt embere volt s *Ticho Brahe*, *Kepler*, *Longomontanus*, *Boetius* s más kiváló tudóssal egyenlő megbecsültetésben részesült a császári udvarban; a nagyjámbor *Josua ben Jehuda* előimádkozót, a prágai zsidó pogromok híres elégia-költőjének, a XIV. században élt *Avigdor Káro-ét*, a nagy emberbarát *Mardochai ben Samuel Meisel*-nek és hitvesének, *Chava*-nak életét. Az 1590. évben épült Meisel-zsinagógát ő építette. Eberl Geronim, leánya, *Jakob Bas-Schewi Treuenberg*, hitvese: *Hendel*, Izrael ben Selman *Jesaias Hurwitz*, Josef Selomo ben Elia *del Medigo de Candia*, *Gans David* stb. pihenőhelyeit a költészet és való sugaraiból font hagyományok suttognak örökemlékü, apáról fiúra szállott elbeszéléseket.

Az itt közölt legendáknak bő forrása a J. B. Brandeis által Prágában kiadott Sippurim-gyűjtemény, különösen pedig dr. L. Jerabek „Der Alte Prager Judenfriedhof“ című munkája. Még egy keresztény író, Mikovec F. cseh archeologus foglalkozott a prágai zsidótemető legendaival, kiemelve azok szépségét és mélységes költészetét.

Nagy szívességet tesznek olvasóink lapunknak, ha kávéházakban, klubokban, kaszinókban, társaskörökben kéri a Mult és Jövőt!

előbb megmondom a mese tanulságát. Ami nem valami komoly, súlyos som-
mázata egy mindenáron tanulságos
célzattal fölépített történetnek, csak
egy kis csöppje ennek a vérözönös
oceánnak, ami a világot ma elborítja.

Ez a kis csöpp mégis egy zsidó mikrokozmosz: benne él régi embereknek változása, átformálódása. Visszasír benne az én gyerekéveim bús emléke, a harminc esztendő előttről való túladatai hívő rendíthetetlen hittel teli életfelfogása; látom újra a bonyhádi sárga emeletes házat, aminek a szűk udvarába szorult az ortodoxok temploma és jesivája. És nézem — nézem magamat, a Dombóvárrol ideszaladt kisdiákat, aki gimnáziumba jár és félve, kíváncsiskodva pillant be a bocherok egyetemére. Ők a tudósok, az isteni tan szerelmesei, én, meg a magamfajta gyerek, az eltévedt bárány.

Latint tanulunk, az utcán magyarul beszélünk és tornára járunk. Ha csupán ennyi időt töltenénk a tóra mellett, mire vihetnénk! Mire? Megkaphatnánk talán a mörénet is, a mester titulusát, ami címnek, rangnak egyaránt díszes és nagy, hátha még a bonyhádi sajmeredászok tudós, szent rabbi adja! Több ez az érettségi bizonyítványnál, több a doktorságnál, de több az egyetemi tanárságnál és akadémiai tagságnál is. Mert hiába választ a világ minden tudós akadémiaja rendes tagjai sorába és lehetsz egyetemi rendes tanár akár minden fakultáson, — van-e mégis jussod példának okáért ahhoz, hogy elrecitald a rabonem-kadist? Úgy e, hogy nincs? Az öregebb bocherok között viszont van nem egy, aki már ott áll a tudományok e magas fokán és bizony mesternek címzik, ha a tóra elé hívják és külön passzust szúrnak be kedvéért az asztali áldásba.

Akit ma viszontláttam Pesten, Adler Gedalja nevezetű bocher volt akkor — idestova harminc évvel ezelőtt — a bonyhádi jesiván. A tanulságot, az élet kegyetlenül véres betűivel rótt mesét tanulságát ő szolgáltatja. Amikor csordultig tele a szívünk fájdalommal, akkor a könnyeink beszélnek. És akkor öleli az ember a legigazabban magához az embert. Ki tud ilyenkor különbségekről, válaszfalokról, olyanokról, hogy ő a tan igaz őrizője, én meg a hűtelen, aki csak menjen abba a másik templomba, a nagyobbba, a régebbibe, ahol azonban most nem a középen, de elől van az almemor? Sírunk, kedves Gedalja, mind a ketten... És könnyeink záporában eh, ne rágódjunk tanulságon. Szívünket tépi, marja a jelen vértől párolgó valósága, — hadj muzsikáljon lelkünknek a múltnak emléke...

*

A bonyhádi gimnáziumba vitt az apám harminc évvel ezelőtt. Én voltam a novícius, a bátyám a négyosztályosalgimnáziumnak ismert, kitűnő diákja. Büszke volt rá az iskola, de külön büszkélkedtek

vele a zsidók, persze a neológok. Nagyon dagasztotta az önérzetüket, hogy ezt a tisztaegyes fiút a zsidók adták az evangélikus gimnáziumnak. Akkoriban ez nagy sor volt. Zsidófiú nem sok járt a gimnáziumba és közöttük, de az egész iskolában is, nagyon kimagaslott a bátyám. Az apám papnak szánta. Így hát a gimnázium mellett gemoret is kellett tanulnia. Tanult is minden nap egy-két órát Adler Gedaljánál. Odamentünk estefelé Adlerékhoz, lisztes boltjuk volt a szomszédban, és Gedalja elővett egy-egy nagy könyvet, olvasott, zümmögött, magyarázott nekünk. Egyszer innét, egyszer amonnet merített számunkra kincses extraktumot, de mi haszna, mégis megtörtént, hogy a bátyám, akinek pedig az érdeklődése minden irányban kiéleződött finom és fogékony volt, bizony néha-néha elszundikált. És ilyenkor azon vettük észre magunkat, hogy Gedalja nekem ad elő. Nekem, aki pedig csak ráadás voltam. Mivelhogy én csak elkísértem a bátyámat az esti kurzusra.

Hát igen, akit az apám papnak szánt, a bátyám elaludt néha. Most már tudom is, hogy mi okozta a gemorénál ezt az üzemzavart. Korán, más diáknál sokkal korábban keltünk mi föl reggelenként. Mert mi az iskola előtt minden reggel előbb templomba mentünk — kadist mondani. És délután megint ott voltunk a templomban, csak ezután jött a gemore. Előbb tanított is a bátyám kisebb diákokat, meg az osztálytársait, — úgy-e nem csoda, hogy a gemorenél néha lecsukódott a szeme? Nem tehetett róla se ő, se a gemore.

A karácsonyi vakáció előtt eljött értünk a legidősebb bátyám és hazavitt bennünket Dombóvárra. Tíz éves voltam, hát mentem nagy, büszke örömmel haza. Elhíttem, hogy azért visznek haza egy héttel a rendes vakáció előtt, mert véletlenül éppen erre jár a bátyám és úgy gondolja, jobb ha vele utazunk. Bement az igazgatóhoz, aki elengedte nekünk a karácsony előtti hetet. Másnap aztán gyerekésszel is meg kellett látnom, hogy az édesanyánk halálos ágyához hoztak haza bennünket. Kicsinyek, nagyok, mind együtt voltunk és vagy tíz nap múlva ott álltunk hét testvérek, amikor édesanyám a hívő lélek szent régiókban járó hitével mondta el az utolsó semát...

Hát most már a kadismondás kötelességével mentünk vissza a vakáció után Bonyhádra. A lassan döcögő vonat alkonyatkor áll meg Hidason, onnét még egy fél óra kocsin Bonyhád. Mire beértünk, este volt. Hideg, zimankós téli este. Dideregtünk és ebben a fázásban mintha most éreztem volna meg legsíralmasabbban, hogy meghalt az édesanyám. Most, hogy így ketten, én meg a három évvel idősebb bátyám, megint az idegenben voltunk, átnyílalott a szívemen az árvaság tudata.

— De mi lesz a mai kadissal?

Hét óra felé jár az idő és bizony télidőben négy után van esti ima. Mi lesz a ma esti kadissal? Ezt nem lehet, nem szabad elhagyni. Mit csináljunk?

Svarc bácsi, a mi derék kosztadó gazdánk tud egy megoldást. Itt van a mi házunkban a jesíva, menjünk föl oda, kérjük meg a bocherokat, ők majd imádkoznak és mondhatunk kadíst. Nem szabad soká gondolkodni, futunk is már az udvarra, föl az első emeletre, a bész hamedresbe.

Néhány szegény fiú szomorú lámpavilágnál ül a szobában. Nincs mit vacsorázníok, hát tanulnak. Megmondjuk nekik, mi járatban vagyunk. Nagyon szeretnénk, ha egy kis minjet állítanának össze és imádkoznának, hogy aztán kadíst mondhasunk.

Jámbor, csöndes legénykék mindannyian, — mi az, mi lehet az oka, hogy mégis olyan haragosan néznek ránk?! Csak nem azon akadnak meg, hogy neolog a házigazdánk? Ez nem lehet. Hiszen ismernek bennünket, azt is tudják, hogy az Adler Gedalja tanít bennünket. Meg aztán egy kadissal ki kell segíteni mindenkit, akárki is legyen. Végre is, a mícve az ő lelkük üdvössége. De hát akkor miért mérnek végig bennünket olyan haragosan mustráló tekintettel?

A legöregebb bócher megszólal végre:

— Meghalt az anyátok? Mikor halt meg?

— December harmincadikán.

Egy kicsit gondolkodik. Az ujjain számít valamit.

— Nem jól van. Zajin tévészkor halt meg az anyátok. Értitek: zajin tévészkor, így kell mondanotok.

— Igen, akkor.

— Hát jó, mindjárt imádkozunk. De előbb a kalapotokról vegyétek le azt a fekete szalagot.

Nem értették a kívánságát. Hát megmagyarázta. Megmagyarázta az ő kurtán és szigorúan tartott magyarázataik módján.

— Ti kadíst mondtok. Az Ő nagy hatalmát és jóságát magasztaljátok. Nincs semmi szükség arra, hogy a kalapotokon fekete szalagot viseljétek. Ez chükeszegaj. (Így mondta egy szóban a chukaszo hagojim, az idegenből átvett szokás megjelölését.)

Levették a fekete szalagot és megkezdődött a majrev. Elmondtuk a kadíst.

Adler Gedalja fölolvasta előttünk a zsidó gyász szigorú törvényeit. És igazat adott kollégájának, aki kifogásolta, hogy a gyász idegen kultuszának külsőségei közül adoptáltuk a fekete szalagot.

Chükeszegaj: akkor hallottam először ezt a szót. Ma már látom: önérzetnek, erőnek és meggyőződésnek mennyi rendíthetlensége mondatta velük ki a tilalmat és a tilalom megokolását.

Hanem azóta harminc esztendő mulott el. A bátyámból nem lett pap, csak ügyvéd. Én meg be sokszor melegszen a morzsák mellett, amiket föl-szedegettem az Adler Gedalja asztalánál. Néhány szemet a misnából, néhány mesét a midrásból, egy-egy akkordot innét, egy-egy színt és melódiát amonnét... A legidősebb bátyám, aki az első karácsonyi vakációra hazavitt Bonyhádról, öt év

mulva utána ment az édesanyámnak. És itt hagyot bennünket még előbb két kis testvérem, nemrég az édesapám, két éve meg a nővérem. Sebek, sebek és csapások az én évgyűrűim. A hét testvérből, aki az édesanya szemének utolsó üzenetét vette át abban a gerendás szobában, Dombóváron, a hét testvérből hárman vagyunk.

És Adler Gedalját sok-sok esztendeje nem látam. Megyek az idén templomba édesanyám halálának évfordulóján, kit talállok ott, — Adler Gedalját! Alig ismertem meg. Borkereskedő Szlavóniában. Megöregedett, őszbe játszik a haja.

— Zajin tévész! Emlékszem — mondja — a doktor úr járcájtja.

Az imádság végén ő is mond kadíst. Megtudakolom, kiért.

— A kis unokám helyett. A fiam (— csak a hívő ember hangjában van annyi nyugalom, a hogyan ez a koraős ember beszél —) elesett Mitrovicánál. A kis unokám két éves, hát az ő kadisát mondom el.

Együtt megyünk az utcán. És elmeséli a fia sorsát.

— Hős volt, — büszkén mondja ezt. — A csetneki református pap írta meg róla nekem, hogy milyen hős volt. Megmentette a századát. Igazi hős volt. Itt a levél.

És elővette a tárcájából a csetneki tiszteletes levelét. Felolvasta. Szinte kívülről tudja már minden szavát. Sokszor olvashatta.

„...a fiával én mondtam el a haldoklók imádságát. És én temettem el, dicsérve hősi sírja fölött az egyisten nagyságát, hatalmát és jóságát...”

— Derék ember. Jó pap, — mondom Adler Gedaljának.

— Az az. Nagy jót tett velem. Elmondta a fiammal a videt...

A csetneki tiszteletes egy zsidó katonával elmondatta a videt. És bucsúztatót tartott a sírjánál.

Mondom, ahogy előbb szürke, csunya szóval tanulságnak neveztem a barázdát, amit az élet véres szántása mélyít emberi sorsunkba: amikor fájdalommal teli a szívünk, akkor öleli át legigazabban az ember embertársát. Adler Gedaljának csodás a memóriája. Még az én dátumomat is tudja. Zajin tévész: erre is emlékszik. Oly jó, olyan szép, hogy a chükeszegajra, amiről nekünk akkor bölcsen, okosan, igaz meggyőződéssel magyarázott, nem gondol...

Az Omíke minden pártfogó tagja, illetőleg a Múlt és Jövő minden előfizetője, díjtalanul kapja az Omíke jövő hó folyamán megjelenő gyönyörű illusztrált **háborús albumát**, amelynek munkatársai a legelső magyar írók és művészek.

nyolcvanesztendős szemek fiatalon és az ifjúság el nem mult erejével sugároznak ki a kései arcképből. Ama kevesek közül való ember szemei, aki a szellem mindent lebíró hatalmával állította meg a közönséges halandókra veszedelmes öregséget és örökös kísértőül tartotta maga mellett az ifjúságot, melynek mosolya, üdesége, tettereje és nyugtalan előretörése még most is, és míg él, mindig, az övé.

Hajthatatlan erő, kemény dacosság és törhetetlen akarat, mely még a természet törvényeinek is ellene tudott szegülni: ez ma is a nyolcvanesztendős Mezei Mór, amint ez volt harmincéves korában is. Törekénynek látszó testében magas és olthatatlan lánggal lobogott az a lélek, melynek fénye nekünk is évtizedeken át mutatott az útra és melege százezrek reménységeit fűtötte. Hat évtizeddel ezelőtt a forradalom emlékei táplálta időben, a magyarság még vérző sebeinek láttán, a körülötte élő fájdalom komor mámorában indult el ama kevés zsidó között, aki már akkor felismerte a nemzet és a zsidóság viszonyát s amint a nemzetet nem tudta elképzelni a fejlődésben lendítőkerék zsidóság nélkül, azonképen zsidóságunkat is csak a nemzetbe olvadt, annak integráns részéül tudta látni és azzá akarta fejleszteni.

A magyar zsidóság jogkiterjesztésének az a páratlanul gyors és eredményes folyamata, mely néhány évtized alatt a pária-sorsból az egyenjogúság, az egyenlő műveltség magaslatára sodorta, ennek a nemzeti irányban fejlődésnek, a beolvadás nagyon nehéz és annyira diadalmas munkájának köszönhető. Ez a munka tudatos volt, a jognyerés tudata és egyik legnemesebb munkása, fáradhatatlan harcosa a mi nyolcvanesztendőt ért Mezei Mórunk. Fanatikusan volt zsidó és zsidó fanatizmussal volt magyar: megszenvedett a zsidóságaért és megszenvedett azért is, mert zsidó léteért mert magyar lenni. De szembeállott az abszolút hatalommal és nekiment a maradiság hatalmas táborának is nem egyszer: mindenütt a magyar zsidóság magyarságaért és mindenkor a nemzeti kultúra asztalán kínálva az emberi jogokat.

Nyolcvan esztendejéből majd hat évtizedet aján-

dékozott a magyar zsidóság érdekeinek. Szóval, tollal és tettel volt jogaink katonája, mindig bátor, sokszor győztes és sohasem csüggedő. Az emancipációtól a recepcióig, a magunk hazai történelmének legforrongóbb és legfontosabb szakában, a zsidóság életének minden ütőerén ott tartotta kezét. Ésszel, lelkesedéssel, odaadással és becsülettel, harcos fegyverének fényt, magának tekintélyt, hatásának erőt és erejével felekezetének dísz és tisztességet adott. Minden mozgalom, melyben része volt és minden törekvés, melyhez csatlakozott, egyéniségéből, becsületéből, a közéletben kivívott tekintélyéből mindig értéket és megbecsülést meritett.

A zsidóság mai emelkedett szerepe közéletünkben, polgári jogainak teljessége, magyarrá tétele s a magyar kultúrában hatalmas és kezdeményező ereje épp úgy összefüggnek nevével és munkájával, mint az antiszemita áramlatok koronkénti megfékezése, az egyházpolitikai reformok felejtethetetlen ideje, vagy az autonómia megteremtéséért vívott szakadatlan harcok. Nem minden törekvésünk sikerült és nem minden munkája volt eredményes. De munkássága ma is olyan élénk és intenzív, mint az elmúlt hat évtized alatt bármikor, ideáljai nem veszték el és reménysége — a mi reménységünk is — erős és állhatatos, mert izzó szeretetre és szüntelen munkára épült.

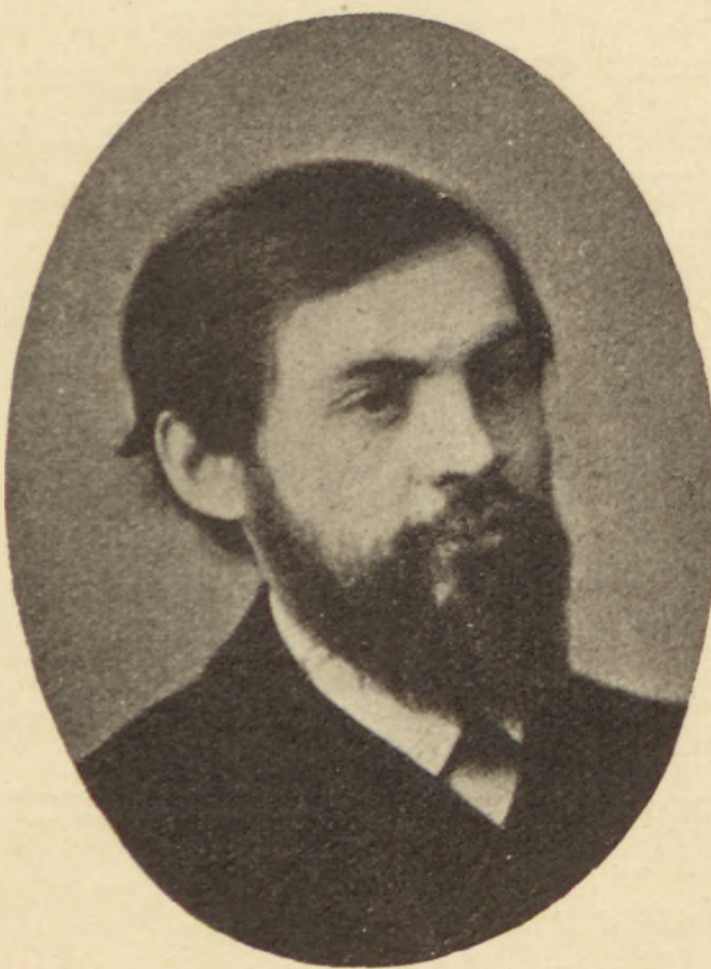
Ereje, támasza volt a zsidóságnak és becsülete része a hazai zsidóság becsületének. Példája a magyar zsidónak, aki egyaránt büszkesége nemzetének és felekezetének. Első szereplése olyan időkből sugárzik felénk, mikor veszedelem volt magyar zsidónak lenni; ám akkor, az első magyar zsidó újság vezéréként, már annyi érdemet szerzett tollával a zsidóság körül, mint előtte vagy utána bármely zsidó hírlapíró s bár mindig szerényen, de a hírlapírás hatásának minden lehető eredményével a zsidó hírlapíróadalomnak felül nem mult és lélekben, bátorságban párját ritkító egyénisége volt. E lap hasábjain meg kell hajtánunk előtte, a legkiválóbb felekezeti hírlapírók egyike előtt a zászlót, idéznünk kell első lendületének hírlapíró-korát és számitánunk kell erejére és munkájára tovább is, mikor e munkának utolsó

korszakára talán megint olyan idők virradnak, mint azok voltak: a magyar zsidóság nehéz és szomorú évei.

Mezey Sándor.

A nyolcvanéves Mezei Mór
Dr. Mezei, Präsident der ung. Landeskanzlei

Dr. Mezei Mór 50 évvel ezelőtt
(A kongresszusi emléktábláról)
Dr. Mezei vor 50 Jahren

ABÁDI IMRE: JUDEAI KÖLTŐK

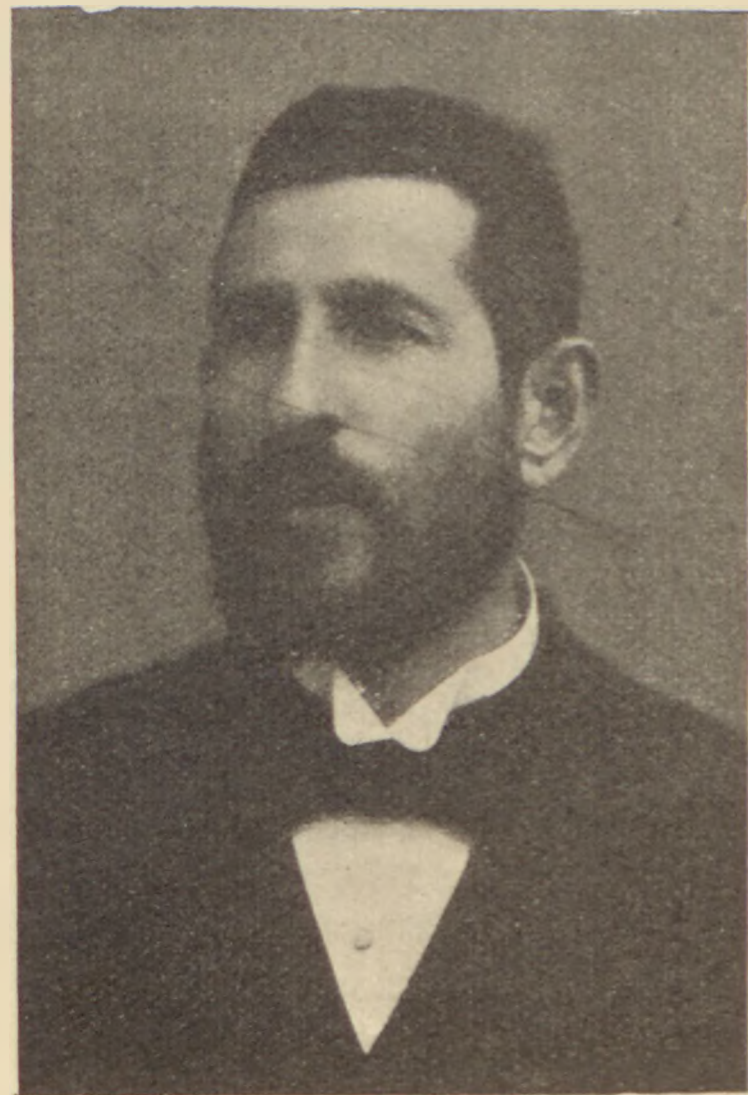
— Mibaschan 25 éves írói jubileumára —

evés embert ismerek, aki a teljes bibliát és annak irodalmát olyan jól ismerné, mint az én jó, öreg barátom: *Mibaschan*. Ebből a könyvből tanult ő héberül, ennek a könyvnek a szókincsével beszél és ír. A bibliai frázisok, jelzők, szólamok és fordulatok úgy hevernek az emlékezetében, mint egy nagy építőszekrény szeszélyesen összekevert tarka kövei. Ezekből építi föl a strófáit, ezekből rakja össze a mondánivalóját, azzal a különbséggel, hogy míg az építőszekrény játékos percekig keresgél egy megfelelő oszlopfőt, vagy egy ablakpárkányt, ő csak belenyúl a bibliai frazeológia mozaikhalmazába és már is kezében, illetve a tollában a kocka, amelyikre éppen szüksége van.

Verseinek bármelyik sorát venném is elő, csaknem minden kifejezése mellé odajegyezhetném a tenachbeli reminiscenciát. Mibaschanak tehát a nyelvújítás körül nem sok, de annál több érdeme van a héber nyelv kultuszában. A magyar Kazinczy jut róla eszembe, akinek az utókor kritikusai a nyelv-művelés terén is nagy érdemeket imputáltak, pedig az akkor még nagyon szegényes és elnyomott magyar nyelvben a lelket tartotta csupán az írásaival, akárcsak a Mibaschan tevékenysége a judeai reneszánsz előtt az ótestamentum őseredeti nyelvezetében. És éppen azért, mert Mibaschan a biblia nyelvén ír, ha gondolataiban és költői képeiben volna is némi szépség és eredetiség, a bibliai nyelv köntösében sokszor közhelyekké törpülnek. De Mibaschan mégis a héber irodalom egyik legérdekesebb alakja.

1858-ban született Romániában és irodalmi tevékenységének legnagyobb részét itt is fejtette ki. Nincs az a héber újság a Hasiloachtól kezdve a Hamicpeig, melyben az írásai közül valami meg ne jelent volna már, de dolgozott német lapoknak is. Nagyobb héber nyelvű munkái közül legfigyelemreméltóbb a „*Divré hajamim libné jisrael*“ (A zsidók története) című négykötetes műve. Sokat fordított héberre a német, francia meg az angol irodalomból is. Jelenleg Jeruzsálemben él és az ottani „*Hacherut*“ című napilap munkatársa.

Mibaschan (Jeruzsálem)

Handwritten musical score for a song. The lyrics are in Hebrew and Hungarian. The score is written on six systems of staves, each with a vocal line and a piano accompaniment line. The lyrics are: 1. Eli-jo-hu han-no-vi, Eli-jo-hu; 2. E-li-jo-hu ha-tis-bi, E-li-jo-hu. 1. ha-no-vi im mo-si-ach ben David; 2. ha-gil-o-di. Is a ser kin ne l' sem-ho. el, is bi-sar so lom al jad Shari. el, Is gos vaj chappis al b'ne jia. Da capo al segno.

KRAUSZ-BOKOR:
ELIJAHU HANOVI
(Szombatesti ének)

COLL- HEGYRŐL

A GÓLEM ÉS A KRUMPLIZÚZÓ. A gólem, a buta, esetlen agyagember Prágában élt pár száz évvel ezelőtt, a krumplizúzó pedig Pesten működik a mi háborús napjainkban. De nem azon a címen kerültek itt össze, ámbár a prágai gólemről kitelik, egyéb csodái között, hogy egyszerűen feltámad és krumplit kezd zúzni Budapesten. Az összefüggés egyszerűen az, hogy a krumplizúzó kritikusa esetéről eszembe jutott a gólem keresőjének esete. A krumplizúzó klerikális kritikusa ugyanis olvasta, hogy a fővárosban nem találtak rendben valamelyik krumplizúzót. Hol itt a zsidó ügy? kérdezé keresve, kutatva a krumplizúzó kegyetlen klerikális kritikusa. És a felelet igen egyszerű volt: az a valamelyik krumplizúzó a sok közül kétségtelenül zsidó! Meséli pediglen, hogy aki hiszékeny ember Prágába jön, keresi a legendabeli gólem tetemét. Az Altneuzsinagóga egyházfia, vulgó: sámesze, kinyitja az idegennek a templom-padlás ajtaját, hogy kissé bekukkantson. „Hol itt a gólem” — kérdi kutató szemmel az idegen. „Ön nem látja? — felel az egyházfi, én bizony látom!” — és reánéz a naív keresőre.

KARÁCSONYFAPOGROM. Valami ilyesfélét emlegetett a múlt hónapban egy osztrák antiszemita újság abból az alkalomból, hogy Bécsben (vagy Budapesten?) a zsidó asszonyok tömeges karácsonyfa-vásárlásaikkal nagyon felferték a karácsonyfa árát, úgy hogy a szegényebb jámbor keresztény asszonyok nem is juthattak hozzá a drága portékához. A vád persze nem egészen új, de valljuk be őszintén, teljesen jogosult. Valamikor régen, a zsidók emancipációja után, egy antiszemita megjósolta, hogy a felszabadított zsidók úgy fel fogják verni a sonka és egyéb dísznóhús árát, hogy a nép pogromokat fog rendezni ellenük. De ha már a sonkára nézve megvan az egészségügyi szempont mint mentség, semmi sem mentheti azt, hogy sem a Tórában, sem receptben elő nem írt karácsonyfa-árát is felferik. Elvégre éppen azért emancipálták a zsidókat, hogy nyíltan és szabadon zsidók lehessenek és ne gyakoroljanak magukon lelkiismereti kényszert. Verjék tehát fel, nem-zsidó polgártársaik örömeire, — a chanukkagyertyák árát.

ZSIDÓBARÁT MOZGALOM OROSZORSZÁGBAN. Már megint kezdik a muszkák nagyon szeretni a zsidókat. Úgy látszik, baj van a kréta körül, helyesebben a háború körül és a „szegényembernek jószíve van” alapján segíteni akarnak a zsidókon. Csak lássuk minél előbb Oroszországot teljesen leverve és akkor még az orosz zsidóbarátságba is bele fogunk törödni. *Pap Péter.*

KRÓNKA- ÉS-ÖZEMLE

ELŐFIZETŐINKHEZ ÉS OLVASÓINKHOZ azzal a kéréssel fordulunk, hogy az 1916. évre esedékes előfizetési, illetőleg tagsági díjat minél előbb beküldeni szíveskedjenek, nehogy kénytelenek legyünk a lap további küldését részükre beszüntetni. E súlyos időkben, amikor a lap magas művészi nivójának megfelelő kiállítás oly rengeteg költséggel jár, csak azoknak van módunkban a lapot küldeni, akik előfizetési, illetőleg tagsági díjaikat kiegyenlítették. Amínthogy az OMIKE nagyértékű Háborús Almanach-ját is, amely a jövő hó folyamán fog megjelenni, csak azoknak küldhetjük meg díjtalan tagilletményül, akik előfizetési, vagy tagsági hátralékban nincsenek.

PRÁGAI SZÁMUNK. Mai számunkkal olvasóink ismét egy teljes monografiát kapnak, amelynek irodalmi és illusztrációs anyaga egyaránt a legelső forrásból ered és pompás képet nyújt a zsidóság történetében annyira nevezetes városról. Prága legkiválóbb tudósai, írói és művészei szolgáltatják a közleményeket, amelyeket néhány kitűnő magyar és bécsi szerző munkájával is kiegészítettünk. A Múlt és Jövő prágai monografiája iránt a külföldön is nagy érdeklődés nyilvánul. Hiszen csak a múlt héten olvashattuk a legelőkelőbb berlini zsidó hetilapban, a „Jüdische Rundschau“-ban, amely a Múlt és Jövőt meleg cikkben méltatja, hogy „die Zeitschrift Múlt és Jövő ist sicherlich eine der schönsten und künstlerisch hervorragendsten Publikationen, die von jüdischer Seite herausgegeben wurden, so dass es denen, die der ungarischen Sprache nicht mächtig sind, auch durch die Illustrationen viel Anregendes bietet“.

PALESZTINAI ISKOLÁK. Az elmúlt évben 107 tanuló látogatta a David Jellin igazgatása alatt álló jeruzsálemi tanítóképzőt s kereskedelmi iskolát. A tanulók anyagi helyzete a háború miatt igen kedvezőtlen. Népkonyhát tartanak fenn számukra amerikai segélypénzből. A tanerők fizetésüknek csak 60 százalékát kapják. A tananyag nagyon érdekes. Áttanulják az egész szentírást s részleteket a talmudból, azonkívül az összes középiskolai tantárgyakat. Idegen nyelv az alsóbb fokokon a német, felsőbbekben a török, arabul minden osztályban tanulnak. A jeruzsálemi elemi fiúiskolába 205 tanuló járt. Nyolc osztályból áll. A héber nyelvet szóban és írásban elsajátítják. Háromszor átveszik a nyolc év alatt a bibliát, előbb kommentárok nélkül, majd fokozatosan Rásival és egyéb kommentárokkal. A legutolsó év vizsgálatai a következők voltak. Héberből: Gordon „Az oroszlanok fogai között” c. verse. Történetből: „Manasse b. Izrael amsterdami rabbi”. Németből: „A 3 gyűrű parabolája”. A jaffai héber fiúiskola is ilyen magasabb fokú népiskola. A végzetek egy része a jaffai héber gimnáziumba megy, másik része a jeruzsálemi tanítóképzőben folytatja tanulmányait. A palesztinai sáskajárás alkalmából az egész iskola kint volt a kolóniákon s segített a sáska elleni küzdelemben.

A PESTI IZR. HITKÖZSÉG FIÚÁRVAHÁZA javára Lefkovits Ármin (Szászváros) 20 kor.-t küldött be hozzánk. Az OMIKE-menza javára Dr. Hunwald Izidor (Fehérgyarmat) 10 kor.-t, (Salgótarján) 10 kor.-t.

A DER TAG című amerikai zsidó napilap most ülte első jubileumát, melynek alkalmából a legkiválóbb zsidó írók műveiből összeállított jubiláris számot adott ki. Illusztrációi közül bemutatjuk a „Das Milchomo-Lied“ (A Háborús-nóta) című képet, amely a háború emberi tragikumát juttatja művésziesen kifejezésre.

THE DAY — 4 — דער טאג

דאס מילחמה לידער

AKIDACBÓL KERESZTELKEDETT KI. Ritkabecsű ajándékot küldött be hozzánk a Magyar Zsidó Múzeum részére *Fleischer* Lipót igazgató Putnokról, a „*Chászám Szófer*“-nek egy sajátkezű responzumát a múlt század elejéről, amelyben arról van szó, hogy egy asszony összeveszett a férjével, mérgében elment a katolikus paphoz, hogy keresztelje meg, de miután néhány hetet a zárdában töltött az előkészületekkel, megbánta a dolgot és még mielőtt megkeresztelték volna, megszökött és visszatért a férjéhez, a kérdés már most az, hogy a zsidótörvény szerint, a férj visszaveheti-e az asszonyt, aki ilyképen hűtlen elhagyást követett el, a ritus szerint pedig, ha az asszony hűtlenséget követ el, a férj nem élhet többé vele. A „*Chászám Szófer*“ igen humánus felfogást tanusít a megtévelyedett asszonnyal szemben, aki szerinte csak a felbőszülés öntudatlan állapotában követte el meggondolatlan ballépését, amely nem zárja ki azt, hogy távollétének ideje alatt is érintetlen maradt és így ha önként visszatért, vissza is fogadható. — Az érdekes responzumon kívül *Fleischer* igazgató még néhány becses régi kéziratot küldött be hozzánk a múzeum részére.

HANGVERSENYEK. Major J. Gyula és Ondricsek Ferenc a délkeleti harctér kórházait támogató bizottság és az Orsz. Izr. Tanítóképző segélyegylete javára nagyszabású hangversenyt rendeztek a Zeneakadémia nagytermében. Az izlésesen összeállított programban Majornak több kompozíciója szerepelt, amelyeknek a szerző és Ondricsek, a híres prágai hegedűművész kitűnő előadásában nagy sikerük volt.

Szintén a jótékonyág jegyében folyt le az Achavasz reím-egylet által a sebesült katonák rituális kosztal való

ellátása javára rendezett koncertje a Vigadóban. A gazdag műsoron Balassa Jenő, Fodor Aranka, Arányi, Budai, Czeisel Alice, Deutsch Reneé, Hegyesi Stéfi, Suvahny Miksa, Feldmann Fülöp szerepeltek. Kellemes feltűnést keltett Herczog Stella operaénekesnő, aki kitűnően iskolázott, hajlékony hangon énekelt néhány dalt. Az estét dr. Strausz Adolf érdekes és tanulságos előadása vezette be, a bolgárokról és a törökökről.

Nagy sikerrel és szép eredménnyel végződött jan. 26-án esti 8 órakor a fővárosi Vigadó nagytermében a zsidó kántorok, egyházi énekesek és az „Omike“ főiskolai hallgatók énekkarának jótékony célú művészestéje, melynek gazdag programját még becsesebbé tette dr. *Hevesi Simon* magas színvonalú előadása. Az énekkart *Burger Lajos* karvezető nagy lendülettel dirigálta.

AZ „OMIKE-MENZA-AKADEMIKA“ lábbadozó katonák kaszinójában másik vasárnap d. u. is fényes hangversenyt rendezett a bejáró lábbadozó katonák szórakoztatása céljából. A hangversenyen *Hajós Böske* hazafias dalokat, *Somló Emma* háborús verseket és *Tollagi Adolf* vig dalokat adott elő a katonák nagy elismerése mellett. A zongorakiséretet *Pető Imre* operaházi tag látta el. Beefejezésül egy bűvész érdekes mutatványokról gondoskodott. Hangverseny után ünnepi uzsonna következett, távozáskor minden egyes katona cigarettát, szívert, gyümölcsöt és mindenféle édességet kapott. A háziasszonyi teendőket mint rendesen báró *Dírsztay Béláné* látta el.

AUGUSZTA FŐHERCEGNŐ AZ OMIKE-MENZÁN. Az Omike-menza-akadémika Rákóczi-út 17. szám alatti hadi étkezőit rövid idő óta a múlt hét hétfőjén másodízben látogatta meg Augusztá főhercegnő br. Majthényi Anna udvarhölgy kíséretében. A főhercegnőt, ki a déli órákban jött, báró *Dírsztay Béla* a menza elnöke fogadta és kalauzolta. A főhercegnőnek a diákétkező, a hadikonyha, a családi és polgári étkezők, a lábbadozó katonák kaszinója, továbbá a menza élelmiszer kiosztója nyerték meg különösen tetszését. A diákok és katonák közül többeket megszólított és elbeszélgetett velük. Távozásakor az étkezők látogatói lelkesen megéljeneztek a főhercegnőt, aki báró *Dírsztay* elnöknek a legnagyobb elismerését fejezte ki a látottak felett.

HALÁLOZÁS. *Pogány Márton* zászlós, az arany, ezüst és bronz vitézségi érem tulajdonosa, 1915 szept. 14-én Kokutkovce melletti ütközetben hősi halált halt. Önként kéredzkedett a harctérre, tiszti iskola elvégzése nélkül, az ellenség előtt tanúsított vitézségeért léptették elő zászlóssá.

**A Múlt és Jövő művészi
kivitelű eredeti bekötési
táblája az 1915.
évfolyamhoz,**

**valamint az előző évfolyamokhoz,
megrendelhető a kiadóhivatalnál**

Ára portóval együtt 2 K 30 fillér

A díszkiadáshoz 3 K

Új KÖNYVEK

ROVATVEZETŐ: DR. MOLNÁR ERNŐ

DR. VENETIANER LAJOS: ASAF JUDAEUS. Budapest, 1915. Venetianer dr. egyike legsokoldalúbb tudományos íróinknak. Művei foglalkoznak a joggal („A zsidóság szervezete”), az etikával („A zsidóság eszméi”), asszirológiai könyvtára mint magángyűjtemény talán első helyen áll Magyarországon — és legújabb munkája, ez a finom irodalmi és tudományos csemege, az *Asaf Judaeus*-ról, a legrégebb héber nyelvű orvostudományi íróról írott monográfia.

Ha keressük azt a szálát, mely e sokoldalú érdeklődést egybefűzi, azt kétségtelenül mindeme tudományágak zsidó vonatkozásaiban leljük meg. És miután ismerjük Venetianer dr. értekezését, mely a zsidóság szerepéről a modern orvostudományban szól, nem ért minket teljesen váratlanul a témakör, melyet szerző e munkájában érint.

Asaf Judaeus a legrégebb héber nyelvű orvostudományi író. Hogy a zsidóság az orvostudomány felé mindig előszeretettel fordult, nemcsak az a körülmény bizonyítja, hogy a középkor udvari orvosai nagyszámban zsidók voltak, nemcsak a talmud magasfokú orvostudományi adatai. Elméletileg is művelték ezt a tudományt, amit Maimuninak a 12. században „A lázról” írt neves munkája is tanúsít s egyebek között Asaf Judaeusnak munkája, a *Széfer Refuóth*, a legrégebb héber nyelvű orvostudományi munka.

Venetianer dr. kimutatja, hogy ez a mű, mely Aristoteles műveinek módjára egy tanítvány jegyzeteiben maradt reánk és négy recenzióban van meg, a legtekintélyesebb ókori orvostudományi írók, Hippokrates, Galenus és Dioskurides közvetlen hatása alatt áll. De mindamellett Asaf Judaeus, kiről szerző szellemesen és meggyőző erővel bizonyítja be, hogy Mezopotámiában és pedig a 8. század közepe táján élhetett, egy önálló judíciummal megáldott fő, nem borul le a tekintélyek előtt, kiknek ereje pedig napjainkig elhat, hanem saját tapasztalatainak vezetésére is bízta magát.

Venetianer dr. könyvét orvostanári körökben is méltó érdeklődéssel fogadták. Fültnuktől hallottuk egy neves orvostanárunk megjegyzéseit, ki kollégáival asszentálás közben „a zsidó pap ambíciójáról és tudásáról” beszélt, „akinek megvan az ereje és az orvostudomány mezejére is kirándul”. Várakozással nézünk tehát a mű befejező része elé, mely mint ez a rész, valószínűleg ugyancsak az Orsz. Rabbiképző Intézet értesítőjének értékes mellékleteként fog megjelenni.

FISCHER FÜLÖP: VÉRZIVATAROS IDŐKBŐL. Sárospatak, 1915. A sárospatakiak kitűnő lelkipásztorának hat háborús beszédét tartalmazza ez a füzet. „Hadd mutassák meg ezen elmélkedések,” olvassuk az előszóban, „melyek hivatalos papi működésem alkalmából a jelen háborúra vonatkozólag kifejtett felfogásomat adják vissza, hogy mikép tükröződnek a jelen *vérzivataros időknek* eseményei lelkületemben. Miképen látom én meg azokat vallási nézetem prizmáján keresztül.” Tiszta igazságér-

zetet, az emberiség szeretetét és erős hazafias érzést lehellnek magukból ezek az elmélkedések, melyek, mint az eddig megjelent prédikációs füzetek mind, méltóan fejezik ki a zsidóság érzelmeit szent háborúnkban. A füzet tiszta jóvedelme „megrokkant vitéz katonáink támogatására fog fordíttatni”.

KRISHABER BÉLA DR.: VILÁGHÁBORÚ. HIT-SZÖNOKLATOK. 1915. Háborús prédikációk antológiája ez a csinos kötet, háborús beszédéké, melyek a háború első évfolyamán az erzsébetfalvai zsinagógában elhangzottak. A hit szent ügyünk igazságában, a magyarság izzó szeretete csendül ki e kedves homiliákból, melyek hagyományaink harci vonatkozásait a jelenkor eseményeivel igyekeznek sok tudással és érzésbeli lendülettel kapcsolatba hozni. A kötet az eddig megjelent háborús beszédgyűjtemények között a legvaskosabb és tiszta jóvedelme a hadba-vonultak családtagjainak támogatására szolgál.

LENGYEL ISTVÁN verseskönyve: BÉKE. 1915. Modern versek, de a modernségen belül egyéniség nyilvánul. A technika briliánsan fejlett. Ez a vékony versesfüzet eljövendő reményekre jogosít.

BÁRD REZSŐ: A pesti izr. hitközség elemi és polgári fiúiskolájának NAPKÖZI OTTHONA. Bpest 1915. A stílusosan megírt füzet a pesti izr. hitközség fiúiskolájának napközi otthonát ismerteti, ezt a házagpótló intézményt, mely arra szolgál, hogy a tanuló gyermekeket, kik napközben, minden családi felügyelet híján, azoknak a romboló hatásoknak vannak kitéve, melyeket a nagyvárosi utcai élet magában rejt, napközi iskolai felügyelet által megmentse a becsületes és erkölcsös életnek. Megtudjuk e füzetből, hogy a szegény gyermekek eme aziluma 1901-ben nyílt meg, három évvel megelőzve a székesfőváros hasonló intézményeit és hogy az Otthon jóságára rászoruló gyermekek száma (a békeidőkben 60—65) a háború folytán 90—95-re szökött fel. Szerző a füzetet *Stern* Ábrahám-nak, a Napközi Otthon megteremtőjének ajánlja.

TAUBER ERVIN: DER WEG NACH JERUSALEM. Értékes kis füzet, mely a zsidóság aktuális problémáit hozza a világháborúval kapcsolatba. Kiváló intelligencia és emelkedett lélek árad belőle.

CSUKÁSI FÜLÖP ÉS SCHÖN JÓZSEF: A ZSIDÓK TÖRTÉNETE. Bpest, 1915. A zsidók történetét, a bibliai korszak befejezésétől a legújabb korig, tárgyalja ez a kézikönyv és jóságát s házagpótló voltát bizonyítja az a körülmény, hogy immár harmadik javított kiadásban jelent meg.

BECK DÉNES: VÁZLAT A DRÁGASÁGI KÉRDÉS PROBLÉMÁJÁRÓL. A napjainkban annyira aktuális kérdés problémáját tárgyalja e tartalmas füzetben Beck Dénes, az Orsz. Iparegyesület igazgatósági tagja és széleskörű közgazdasági szakismeretekről téve tanúságot, felsorolja azokat a társadalmi jelenségeket, melyek a mai aránytalan drágaság okozói voltak.

SZÉKELY ALADÁR FÉNYKÉPEI. ÍRÓK ÉS MŰVÉSZEK. ELSŐ SOROZAT. Híres írók és művészek fényképeit gyűjtötte össze ebben a kötetben Székely Aladár, ez a modern, kiváló arcképfotográfus. Mintegy tíz-tizenkét éve annak, hogy művészi fotográfiáit készíti, melyekben — új szempontokkal — az emberek egyéniségének jellemző igazságait igyekszik portrékban megörökíteni. E képeknek, melyek illusztrációk révén már nagyrészt ismereteseek, s melyek elé Ady Endre és Ignótyus írtak előszót, ez az első sorozata, melyet egy második sorozat fog követni.

ALAPÍTÁSI ÉV

1862

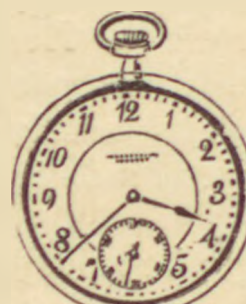
• CHRONOGRAF •
• REPETITION ÉS •
ZSEBÉBRESZTŐK

CUENDET CONSTANT

Svájc és Németország zseb-, inga- és
— díszóragyárainak lerakata. —

BUDAPEST, IV., KIGYÓ-TÉR 5

KARCSATÓRÁK, GYŰRŰ-

ÓRÁK JAVÍTÁSOK

INGA-ÉS ÁLLÓÓRÁK RAK-

TÁRON ÉS RENDELÉSRE
KÜLÖNLEGESSÉGEK

SZERKEZTŐI ÜZENETEK

ÓBUDAI. Mózes Münz képét Donát festménye után metszette Leonhard. Az óbudai templom képe Vasquez gróf művéből való, Dirsztay Béla báró ajándékozta a Magyar Zsidó Múzeumnak, Münz valamint Chorin (Engel litográfiája) képének eredetijét a Szépművészeti Múzeum bocsátotta rendelkezésünkre.

B. M. DEBRECEN. A „Chanukká“-ról szóló dolgozat természetesen ma már nem aktuális, de kétségtelenül tehetséges ember műve és bizonyára találkozni fogunk majd a szerző nevével ezeken a hasábokon. Meleg elismerő soraiért köszönet. Jól esik látnunk, hogy a Mult és Jövő kultúrmunkája ilyen termékeny talajra talál a magyar zsidóságban.

F. G. Azon az ünnepélyen szerepeltek még az Omike-menzán Gyöngyi Jolán, Kiffer Lujza, Stolzer József, Rubinyi Tibor és Roth Ödön. Nevük véletlenül maradt ki a tudósításból. A rendezés Fried Leó érdeme.

T. K. BUDAPEST. A legnagyobb készséggel rektifikáljuk, hogy a kitűnő fényképek, amelyeket dr. Dobay Istvántól kapott, Balogh fényképész művészi felvételei. Köszönet mindenkinek.

S. J. BUDAPEST. A vers csinos, de nem nekünk való.

GY. E. MISKOLC. Hangulatos vers, de még nem üti meg a mi mértékünket.

FESTŐ. Az „Österreichische Illustrierte Zeitung“ hasábjain megjelent kép csakugyan azonos Hirszenberg „Golusz“ című festményével. Hogy a lap elhallgatta a szerző nevét, érthetetlen és ildomtalan. De, úgylátszik, fontosabb volt neki, hogy a kép mint aktuális háborús eredeti felvétel szerepeljen.

Elkán Gyula

szűcs

szőrmenagyárúháza

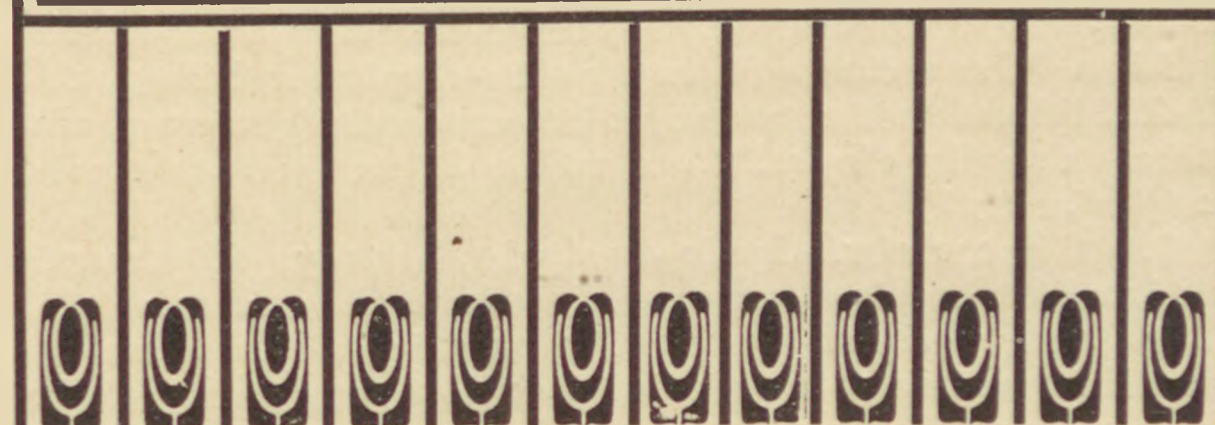
kizárólag

VII., Károly-körút 19.

Legújabb modellek

! Divatlapot !
bérmentve
küld

PÁLYÁZATOK

A pesti izr. hitközség előljáróságától (VII., Síp-utca 12.)

A pesti izr. hitközség előljárósága ezennel pályázatot hirdet:

1. az *Ágoston Lajosné, szül. Stern Malvin*-alapítványból egy 380 koronás kiházasítási segélyre az alapítónő, vagy férje rokonai számára;

2. a *Bauer Mór és Fanny*-alapítványból két, egyenkint 380 koronás, esetleg négy, egyenkint 190 koronás segélyre, helybeli szegény özvegyek támogatására, vagy kiházasítási segélyül árva leánynak, esetleg valamely arra méltó személy vagy család nyomorának enyhítésére;

3. a *Deutsch-Wittenberg*-alapítványból egy 152 koronás kiházasítási segélyre az alapítók rokonai számára;

4. az *Ehrlich Bernát*-alapítványból egy 432 koronás kiházasítási segélyre, az alapító rokonai számára;

5. a *kővesgyúri lovag Freystädter Antal*-alapítványból több, különböző összegű segélyre, kizárólag az alapító, vagy neje oly izr. vallású szegény kiskorú rokonai számára, kik kézműves vagy gazdasági pályára óhajtanak lépni, a tanítási díjak, vagy önállósítás esetén az első berendezés költségeinek fedezésére;

6. a *Gráner Jónás*-alapítványból egy 1596 koronás kiházasítási segélyre, az alapító rokonai számára (a segély elnyerőjének augusztus 9-én kell esküvőjét megtartania);

7. a *Haas Joachim*-alapítványból egy 1080 koronás kiházasítási segélyre, kizárólag az alapító pesti vagy óbudai szegény rokonai számára;

8. a *Hay Ignác és Rozália*-családi alapítvány valamennyi pályázó között egyenlő arányban megosztandó, 360 koronát kitevő kamataira, melyekre az alapítók következő leszármazottai tarthatnak igényt: Hay Nina férj. Kramer Rudolfné; Hay Szidónia férj. Hay Gyuláné; továbbá az ezektől leszármazó gyermekek: Kramer Ilona férj. Spitzer Ignácné; Kramer Vilma, Kramer Margit férj. dr. Fried Vilmosné; Kramer Jenő; Hay Aranka férj. dr. Hecht Ernőné; Hay Mariska férj. Altstädter Béláné és Hay Piroska, valamint ezeknek leszármazottai. A jelentkezők közül azok, akik szegénységüket hatóságilag igazolják, kétszeres részt kapnak;

9. a *Hay Mihály L.*-alapítvány 720 koronát kitevő kamataira az alapító két vérrokona számára. (Tekintettel arra, hogy a közelebbi rokonok a távolabbiakkal szemben elsőbbséggel bírnak, a rokonság foka is igazolandó);

10. a *Hegner-Friedmann*-alapítvány 1500 korona kamataira, kizárólag zsidó vallású *elszegényedett* budapesti kereskedő, vagy iparos számára. A kamatok két pályázó között az előljáróság által meghatározandó arányban megoszthatók. Az alapítók igazolt vérrokonai elsősorban fognak figyelembe vétetni;

11. a *Holitscher Farkas*-alapítványból két, egyenkint 76 K-ás kiházasítási segélyre, elsősorban árvaleányok számára;

12. a *Kassovitz I. H. és Rozália*-alapítványból egy 410 K 40 filléres kiházasítási segélyre, az alapítók rokonai számára (a segély elnyerőjének május 31-én kell esküvőjét megtartani);

13. a *Klepetatsch Ignác*-alapítványból egy 190 koronás kiházasítási segélyre, egy szegény árvaleány számára;

14. a *Koronázási jubileumi* alapítvány 800 korona kamataiból esedékes, több pályázó között megosztható ösztöndíjra, szegénysorsú, izr. vallású magyar művészek, esetleg művésznövendékek számára;

15. a *megyeri Krausz Lajos*-alapítványból egy 760 koronás kiházasítási segélyre, az alapító rokona számára;

16. a *Kunewalder L. M. és F. M.*-alapítványból 10—40 koronás három hónap alatt visszafizetendő kamatmentes kölcsönökre, kiskereskedők, házalók és piaci árúsnak;

17. a *Langer W. Benő és neje szül. Margulies Henriette*-alapítványból egy 767 K 60 filléres kiházasítási segélyre az alapító vagy neje rokonai számára;

18. a *Leopold Ignác és Katalin*-alapítványból egy 182 korona 40 filléres kiházasítási segélyre;

19. a *Neuschloss-Benvenisty*-alapítványból egy 190 koronás kiházasítási segélyre, szegénysorsú leány számára (a segély elnyerőjének okt. 23-án kell esküvőjét megtartania);

20. a *Pollák Jakab*-alapítványból egy 152 koronás kiházasítási segélyre;

21. a *Pollak Leon és Laura*-alapítványból egy 950 koronás kiházasítási segélyre az alapítók rokona számára (rokonpályázó hiányában, nem rokonnak csak 570 korona);

22. a *Reich Armin és Blau Fanny*-alapítványból egy 470 korona 25 filléres kiházasítási segélyre szegény rokon vagy árvaleány számára (a segély elnyerőjének augusztus hó 18-án kell esküvőjét megtartania);

23. a *Reich Gábor és Sarolta*-alapítványból két, egyenkint 380 koronás kiházasítási segélyre, az alapítók rokonai számára (R. Gábor rokonának június hó 6-án, R. Gáborné rokonának pedig aug. hó 9-én kell esküvőjét megtartania);

24. a *Schnitzer Dávid*-alapítványból két, egyenkint 465 korona 50 filléres kiházasítási segélyre;

25. a *Schossberger-Deutsch*-alapítványból egy 262 korona 20 filléres kiházasítási segélyre (a segély elnyerőjének június hó 30-áig kell esküjét megtartania);

26. a *Spitzer Gerzson*-alapítványból egy 1350 koronás kiházasítási segélyre az alapító rokona számára;

27. a *Taub Salamon*-alapítvány két pályázó között megosztható 1440 K kamataira az alapító rokonai számára, vagy kiházasítási segélyül, vagy elszegényedett férfi támogatására;

28. a *Wahrmann Sándor*-alapítványból egy 1368, esetleg két 684 koronás kiházasítási segélyre kizárólag az alapító szegény rokonai számára;

29. a *Weisz Jakab és Johanna*-alapítványból egy 144 korona 40 filléres kiházasítási segélyre az alapítók rokonai számára;

30. a *Wolfner Gyula és Karolín*-alapítványból egy 304, esetleg két 152 koronás kiházasítási segélyre az alapítók rokonai számára.

A kellően felszerelt és a folyamodók pontos lakáscímét is feltüntető folyamodványok valamennyi alapítványra március hó 15-ik napjáig az alulírott előljárósághoz küldendők, kivéve az 5. sz. a. Freystädter- és a 16. sz. a. Kunewalder-alapítványt, melyekre a kérvények az év folyamán bármikor benyújthatók. Elkészen beküldött folyamodványok nem fognak figyelembe vétetni. A folyamodványokhoz mellékelendők: születési, szegénységi bizonyítvány, hiteles okmányok a vérrokonság igazolására. Kiházasítási alapítványokra folyamodóknak a fentiekén kívül még az eljegyzést igazoló tanusítványt, míg a Freystädter-alapítványra folyamodóknak a gazdasági vagy ipari tanintézet látogatási bizonyítványát, vagy az illetékes iparhatóság által láttamozott tanoncszerződést, ösztöndíjért folyamodóknak pedig iskolai bizonyítványait is kell csatolniok.

Kiházasítási alapítványokra csak eljegyzett hajadonok pályázhatnak. Azok, akik a felsorolt alapítók valamelyikének nem rokonai, az alapítvány megnevezése nélkül, csupán valamelyik kiházasítási alapítványból leendő segélyezés iránt folyamodhatnak. Ezek azonban csak helyben lakó leányok lehetnek.

Az egyes kiházasítási segélyek elnyerői kötelesek lesznek házasságukat a zsidó vallás szertartásai szerint egyháziilag is megáldatni és pedig az esketési határidőhöz kötött alapítványi kamatok elnyerői az ott jelzett határnapon, a határnap nélkülieké pedig az 1916. év végéig.

Azon pályázó menyasszony, ki a pályázat eldöntése előtt házasságot kötött, a segélyre való igényét elvesztette.

Bővebb felvilágosítás Gábor Gyula dr. hitközségi ügyész hivatalos helyiségében (VII., Síp-utca 12. I. 7. sz. alatt) bármely hétköznapon d. e. 9—1 óra között nyerhető.

Budapest, 1916 január hó 2-án.

A pesti izr. hitközség előljárósága.

FELELŐS SZERKESZTŐ ÉS KIADÓ: DR. PATAI JÓZSEF.

